

İslam düşüncesinin krizi; teolojik kırılma, metodolojik kırılma ve politik kırılmadan ibaret

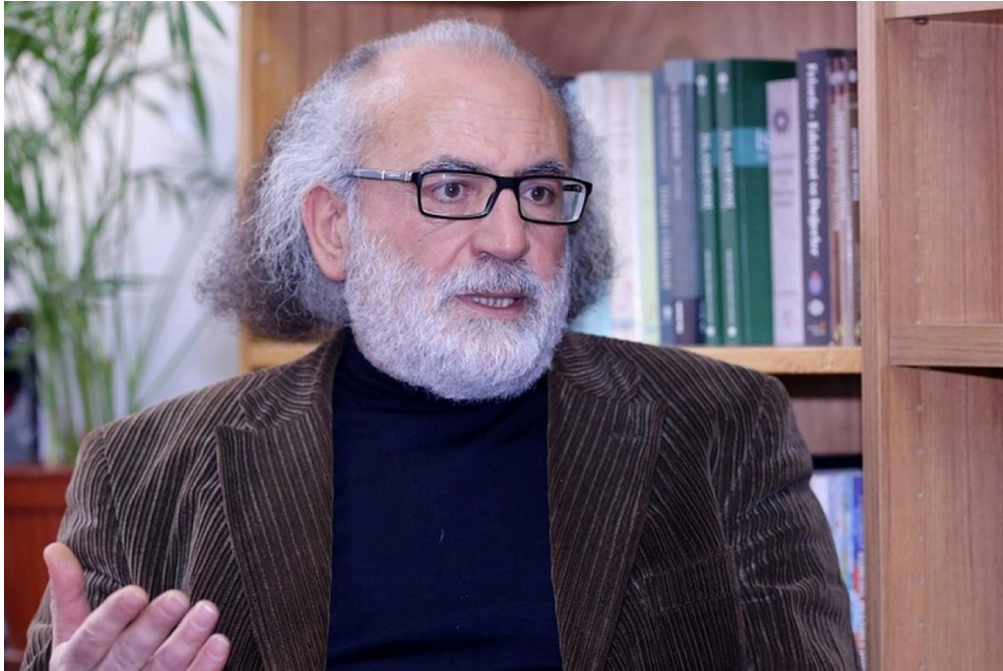
Naman Bakaç, Independent Türkçe için Prof. Dr. İlhami Güler ile konuştu

<https://www.indyurk.com/tags/naman-baka%C3%A7>

Naman Bakaç @namanbakac

Perşembe 29 Nisan 2021 9:11

İslam düşüncesi ve İslam dünyasının uzunca bir süredir bir kriz içinde olduğu söylenir. Buna dair aydın, akademisyen, ulema, entelektüel ve siyasetçilerin farklı bakış açıları ve çözüm çabaları söz konusu.

Bu krizin teolojik, felsefik ve bilimsel nedenleri ve çözüm önerileri üzerine otuza yakın kitabı ve yüzlerce makalesi olan, Ankara Üniversite İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. İlhami Güler ile uzun bir söyleşi gerçekleştirerek analiz etmeye çalıştık.

Sadece bununla kalmadık; aydınlanma, rönesans ve reform ile birlikte Batı düşüncesinin de teolojik kodlarını, modernizmi, Osmanlı'daki teolojik ve fikri serüveni, Kur'an ile tarihte şekil alan İslami uygulamaları, Kur'an'ın mahiyeti ve yorumunu, din dilini, mezhepleri, Atatürk'ün kurduğu yeni Cumhuriyeti, FETÖ'yü, Türkiye İslamcılığını, milliyetçiliği, İslami sol tartışmalarını, ulus devlet ve emperyalizmi, kurucusu olduğu HAS Parti'yi ve son olarak kendi fikri ve politik duruşunu konuşmayı da ihmal etmedik.

- İslam düşüncesi ve İslam dünyasının bir kriz içinde olduğunu uzunca bir süredir yazıp çiyorsunuz. Bir ilahiyatçı olarak bu krizin tarihsel başlangıcını nerede görüyorsunuz? Krizin teolojik arka planına ve çözüm önerilerinize dair neler var? sorusuyla başlayalım.

Soru esaslı olduğu için biraz uzun tutabilirim. Düşünce krizinin arkaplanında Kur'an'ın indiği Arap toplumunun antropolojik yönlerinin çok büyük bir etkisi var. Kur'an Arap yarımadasında Araplara nazil oldu. İlahi hikmetin Arapları seçmesinin şüphesiz önemli sebepleri vardır.

Yani rastgele bir seçim değildir. Muhtemelen Arapların karakter yapıları, Arap dilinin önemi, coğrafyanın önemi gibi hususlar ilahi hikmetin mesajını Arap diliyle indirmesinde hikmeti olan unsurlardır denilebilir. Kur'an nazil olduğunda Arapların antropolojik olarak üç yönleri veya üç genetikleri vardı. İslam'ın tarihi süreç içerisindeki krizini anlamak için Arapların bu antropolojik niteliklerini bilmek gerekiyor.

Bu antropolojik veya genetik yapının ilki, kabilecilik. Arap toplumu kabileci bir yapıya sahipti. İkincisi, çölün doğurduğu ekonomik koşullarından dolayı çapulcu bir yöne sahiptiler. Yani ganimet ekonomisine dayanan iktisadi bir yapıları vardı.

Her ne kadar Yemen ile Şam arasında ticaret yapan bir tüccar yapısına sahip olsalar dahi. Üçüncüsü Arapların şiddete teşne bir toplum olmaları. Demem o ki, kabilecilik, çapulculuk, şiddete teşne olma yapıları, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra adına büyük fitne dediğimiz hadisenin veya travmanın ortaya çıkmasını doğurdu.

İkincisi İslam toplumu daha doğarken maalesef karpuz gibi üçe bölündü. Allah'ın asla murat etmediği bir bölünmedir bu. Çünkü Kur'an **"Dinlerini paramparça ettiler, her bir grup kendinde olandan memnun oldu"** diye içine düşülen durumu eleştirdiği halde, İslam'ın daha ilk döneminde bu bölünme meydana geldi.

Nedir bu bölünme? Haricilik, Şiiilik ve Sünnilik. Bütün İslam tarihi de bu üç Ortodoksinin, bu üç mezhebin tarihidir adeta. Bunun, Tanrının istediği bir şey olduğunu söyleyemeyiz. İslam'ın bu üç mezhep ile tarihe doğmuş olması, birtakım sorunları ortaya çıkardı.

“İslam düşüncesinin krizi, İslam'ın tarihteki yürüyüşü ile Kur'an doktrini arasındaki çelişkiyle başlar”

İslam'ın krizinden bahsedeceksek, daha doğuş anında Kur'an ile tarih arasında, İslam'ın tarihteki yürüyüşü ile Kur'an'ın doktrini arasındaki bu çelişkiyi görmemiz gerekir. Bu çelişki görülmeden İslam düşüncesi üzerine konuşmak biraz zor geliyor bana.

Birincisi şu, Kur'an'a baktığımız zaman Kur'an, baştan sona kadar düşünmeyi, insanın vicdanını harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Kur'an baştan sona kadar, sokak insanını düşünür yapmaya çalıştı. Kur'an, iki temel hedef güttü.

Birincisi, insanları düşünür yapmak. Tabiat, ontoloji, felsefe konusunda değil, kendi davası konusunda sokak insanını düşünür yapmak. Kur'an'ın tefekkür, tezekkür, tedebbür, teakkul gibi kavramlarla yüzlerce defa düşünmeye çağırmasının sebebi, aktif düşünür kılmak içindi.

İkincisi, muhataplarının vicdanını canlı ve diri tutmak. Yasin süresini hatırlayın: **”Sen ancak vicdanı diri olanları uyurabilirsin.”** Dikkat edilirse Kur'an, insan vicdanının diri olmasını ve aklının başında olmasını özetle sürekli düşünür olmaya çağırın bu hedefini görüyoruz. Hicri ikinci yüzyıla doğru gelirken, Kur'an'ın bu anlayışı, dinamik insanı sürekli vicdanıyla birlikte diri tutmaya çalışan bu damarı, adına Rey ehli dediğimiz Mutezile ve Hanefilik, Kur'an'ın bu yönünü devam ettirdi. Mutezile ve Hanefilik; işin içine insanın katılması gerektiğini, düşüncenin aktif olmasını, vicdanın diri tutulması gerektiğini anlamıştı ve bu çizgiyi de devam ettirdiler.

Sonra ne oldu? Sonra maalesef bunun arkası gelmedi. Arapların içinde çıkan İmam Şafi ve erken dönemde hadisi ön plana çıkaran Süfyân es-Sevrî, İbn Şihab Zuhrî gibi kimi hadis toplamayı ve hadisi önemseyen şahsiyetlerin ortaya çıkması ki bunlara da Ehl-i hadis diyoruz, demin belirttiğim çizginin tersi bir doktrinini savunur olmaya başladılar.

Bu çizgide özellikle Ahmed b. Hanbel ile İmam Şafi'yi merkeze alabiliriz. Mutezile ve Hanefilik, yani Ehl-i rey, İslam'ı evrensel bir dile kavuşturma çabası içindeydi. Ehl-i Hadis dediğimiz İmam Şafi, Ahmet b. Hanbel, İmam Malik gibilerinin etrafında oluşan yapı ise İslam'ı evrensel bir karaktere büründürmekten ziyade, bir Arap davası, bir gelenek, bir sünne davası

kıldılar. Bunlara da Ehl-i Sünne ya da Ehl-i Sünnet diyoruz. Sünnet demek tarih demektir, geçmiş demektir.

Ehl-i Sünne, Arapların katı, gelenekçi, atalarını buldukları yol olan tarihi ve geleneği kriter olarak baz alıyorlardı. Kur'an-ı Kerim ise bunları reddetti. Kur'an adeta **"Senin atan, geleneğin, geçmişin kriter olamaz"** diyordu. **"İnsanların vicdanı, akılları ve düşünceleri kriter olacak"** diyordu Kur'an.

Ehl-i Hadis veya Ehl-i Sünne tarafından bu mantığın yani gelenek ve tarihin aynen Mekkelilerin atalarına ve geleneklerine bağlı kalması gibi tekrar geri getirildiğini görüyoruz. Dikkat edilirse ajanda bu sefer değişim geçirerek gelmiş oldu. İmam Şafi ve Ahmet b. Hanbel'in yaptığı Kur'an ve Hadisi mutlaklaştırmaktı. Ahmet b. Hanbel, bu mutlaklığa teolojik bir arka plan verdi.

Dolayısıyla Cahiliye ajandası gitti, yerini mutlaklaştırılan Hadis ve Kur'an'a bıraktı. Yani Kur'an'ın kadim olduğu tezini ileri sürdüler. Mutezile veya Rey ehli ki Ebu Hanife'yi de buraya dâhil ederek söyleyecek olursam, Kur'an'ın mahlûk olduğunu ve bunun Allah'ın bir fiili olduğunu iddia ettiler. Oysa Ehl-i Sünne dediğimiz anlayış, Kur'an ezelde kadimdir, Allah'ın ilim, irade ve kelam sıfatlarına racidir şeklinde bir teori attılar.

İmam Şafi; Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas diye dört delili ortaya koyduğu zaman yaptığı şey, tümüyle akli ve vicdanı ortadan kaldırarak yani Kur'an ve sünnetin ışığında, hadisin ışığında insan aklını ve vicdanının aktif olması yaklaşımını bir bakıma kenara itti.

İmam Şafi, İctihad ve İstihsanı reddederek, sadece Kitab ve Sünneti mutlak kaynak olarak gördü, onları dondurdu ve bir keresinde tüm zamanlar için geçerli olduğunu iddia etti. İcmayı da bunun üzerine koydu. İcma da biliyorsunuz, Hz. Peygamberin ve sahabelerin fiilleri üzerine olan icmasıdır.

Kıyasa geldiğimiz zaman İmam Şafi, kıyası da ayetlerin altında olan mananın dışarıya çıkarılması, İstinbaz, İstiğraç olarak icthadı da Kur'an'a indirgedi. Bu yaklaşımlarıyla, Müslüman insanı Kur'an ve Hz. Muhammed'in hadislerinin ışığında kendi aklını aktif tutmaya çalışan insanı (ki Hz. Ömer ve değişik sahabelerde gördüğümüz aktif olmayı) tümüyle yok sayarak, Kur'an ve Sünneti mutlaklaştıran tarzda, akli ve vicdanı tümüyle ortadan kaldıran bir yapıya dönüştürdü. Krizin başlangıcı buradan başlıyor. Yani metodolojik düzlem.

“Allah ile insan arasındaki ilişki, canlı ve diyalektik bir ilişki olup, insanın özgürlüğüne dayalıdır”

Teolojik kriz ise daha berbat. O da şu. Mutezile, Maturidilik, Ebu Hanife vs İnsan ile Tanrı arasındaki ilişkiyi, bir dostluk ilişkisine benzettiler. Buradan da insan iradesinin özgür olduğunu hatta insanın denenmesi için iradenin özgür olması gerektiği tezini ileri sürdüler.

Tevhit ve adalet ilkesiyle de bunu vazettiler. Fakat erken dönemde ortaya çıkan Cebriye, ondan sonra gelişen Eşarilik ise, insanın özgür iradesini tümüyle ortadan kaldırarak, ilahi iradeyi mutlak ve de genelleştirerek, denenme zemini olan insanın iradesini tümüyle ortadan kaldırdı. Yani Müslüman insan doğmadan ölü olarak doğdu.

İradesi kadük, mefruç olarak doğdu. Burada kader kelimesini seçmeleri tesadüf değildi. Dikkat edilirse Kur'an'da kader, Allah'ın doğa ile olan zorunlu ve tek yönlü ilişkisini ifade eder. Oysa Sünnetullah kavramı, Allah ile insan arasındaki ilişkidir. İlk başlatıcının insan olduğunu bize söyler.

Sünnetullah ilişkisi insanın baştan sona kadar sorumlu olduğu, ilk adımı insanın attığı, Allah'ın da ona paralel olarak karşılık veya misliyle/misilleme de bulunduğu ilişkiyi ifade eder. Dolayısıyla Allah ile insan arasında, canlı ve diyalektik bir ilişki söz konusudur.

İnsanın özgürlüğüne dayalı bir ilişki. İmam Şafi'nin kurduğu ilişki ise tek yönlü bir ilişkiydi. Hikmetinde sual olunmaz onun temel mottosudur. Oysa Ehl-i Rey, Allah'ı eylemlerinde hikmetli ve adil bir varlık olarak tanımlamaya çalışıyordu.

Yani Kur'an'ın Rahman, Rahim olan ve adaletle merhametle yoğrulmuş dediği Allah'ın eylemlerinin insan tarafından anlaşılabilirliğini söylerken, Eşarilik maalesef hikmetinden sual olunmaz anlayışı ile Tanrıyı adeta karanlık bir güç odağına dönüştürdü.

Dikkat edin Kur'an değil, İslam'ın tarihteki yürüyüşünün oluşturduğu Tanrı imgesi ile insan arasındaki bu ilişki, İslam düşüncesinin dolayısıyla İslam dünyasının krizinin temeli olarak gördüğümü söyleyebilirim.

“Kur'an'daki şiddet ve savaş rölatiftir; kuru(n)maya dönüktür”

Bir başka hususu ise şöyle izah etmeye çalışayım. Kur'an kardeşliği bize önerir. Maalesef ilk fitne ile birlikte bizler kardeşliği değil, kabile kavgasını gördük. Daha ilk asırda İslam toplumu kabile kavgasına kurban gitti. Kur'an bize güzel öğütlerle, güzel mücadele ile barış içerisinde tebliğ etmeyi vazediyordu.

Oysa biz tarihte neyi görüyoruz? Tebliğin yerini fütuhatin aldığı görüyoruz. Fütuhat Arapların şiddete teşne, çapulcu tabiatlarının bir tezahürüdür. Tebliğin tersidir. Allah Müslümanlığın tebliğ edilmesini isterken, Araplar tarihe fütuhatla başlamış oldular.

Barış dini ki Kur'an-ı Kerim baştan sona kadar bize barışı esas almayı salık verir. Çünkü Kur'an'daki şiddet, savaş rölatifdir. Koru(n)maya dönüktür. Müşriklerin, Yahudi ve Hristiyanların Müslümanlara yarattığı düşmanlık durumuna binaen savaş ve şiddete mecburen başvurulmuştur.

Allah'ın esas davası insanlara Darüsselam'ı tanıtmak, yani barıştır. Özü itibarıyla da adı da barıştır İslam. Tarihte gördüğümüz ise, İslam dini bir savaş dinidir. Hz. Ömer'den itibaren Darüsselam-Darülharp kavramı geliştirilerek gayri Müslimlerin ve müşriklerin düşman olduğu bir doktrin ortaya atıldı.

Oysa bunun alternatifleri vardı. Bazı Maliki ve Hanefi âlimler, dünyanın ikiye ayrılmasını şu iki kavramla formülize ettiler: Birincisi Darülİslam, ikincisi Darülicabe/Darüldave olarak. Yani Müslümanların dışındaki insanlar Darülicabe yani icabet edilecek insanlar veya Darüldave davet edilecek insanlardır.

Oysa Hanbeli ve Şafi âlimleri dünyayı ikiye böldüler: Darülİslam ve Darülharp şeklinde. Darülharp kim? Gayrimüslim ve müşrik olan herkes. Bunlarda sürekli düşman olarak kodlandığı için, onlarla sürekli savaşılır şeklinde bir anlayış geliştirdiler.

Bu damar, İslam düşüncesinin ve İslam dünyasının ana çizgisi oldu maalesef. İnanç farklılığı düşmanlık olarak kodlandı. Oysa Kur'an'da böyle bir şey yok. Mümtehine süresinin 7-8. ayeti düşmanı açık bir şekilde tanımlamıştır. Burada düşman kimdir?

Dininizden dolayı size savaş açan, sizi düşman belleyen ve sizi yurdunuzdan çıkaranlar düşmandır diyor. Allah sizin bunlarla asla dost edinmenizi istemez. Fitne kavramının da Kur'an'da ve tarihteki İslam'ın yürüyüşünden çok farklı olduğunu söyleyebilirim.

Fitne kalmayınca kadar cihad edin ayetini de Hanefiler genel olarak da Ehl-i Sünnet yanlış kodladı. Fakihler ve muhaddisler düşmanı şirk ve küfür olarak bunun da Gayrimüslimler olarak anladılar. Öyle olunca da sürekli savaş hali içinde olundu bunlarla. Fitne kalmayınca kadar bunlarla cihad edin ayeti bu şekilde anlaşıldığı için, tarihte de bugünde gördüğümüz bu anlayışın devamı maalesef.

“İmparatorluklar tarihi, bir bakıma devletlerin mülkiyet tarihidir”

Bir başka husus ise, Kur'an'ın özel mülkiyete dair yaklaşımı. Kur'an özel mülkiyetin, ticaret ve emek yoluyla elde edilmesini vazedir. Peki, tarihte olan böyle miydi? Tarihte olan bir ganimet ekonomisi idi. Yani başkasından mal edinme. Toprak mülkiyeti gasp ile elde ediliyordu.

Mülkiyetin kaynağının ganimet ve gasp olması, bunun da zorunlu olarak lüks tüketim şeklinde kişilere dağıtılması sonucunda, çok haksızlıklar meydana geldi. Bunu gören Hz. Ömer, toprak mülkiyetini devlete tahsis etti. Bu tahsis ediş, özel mülkiyetin gelişmesini engelledi.

Bu yüzden özel mülkiyet İslam toplumlarında çok zayıftır. İmparatorluklar tarihi bir bakıma, devletlerin mülkiyet tarihidir. Mülkiyet devlet mülkiyeti haline gelince, sahibi de üç varlık olmuş oluyor.

Birincisi devlet, ikincisi sultan, üçüncüsü de Allah. Burada da şöyle bir sorun ortaya çıkıyor. Herkesin malı, eşittir hiç kimsenin malına dönüşüyor. Bundan dolayı, İslam toplumlarının özel mülkiyet sorunu olduğunu çok rahatlıkla söyleyebilirim.

“İslam tarihi kavramı yanlış, doğru olan Müslüman halkların tarihi”

Şu ana kadar uzun olsa bile anlatmaya çalıştığım, Allah tasavvuru ve insan iradesindeki yanlış kodlama, özel mülkiyet meselesi ve son olarak kardeşlik-fütuhat gerilimi İslam düşüncesi ve İslam dünyasındaki krizin arka planına dair teolojik ve metodolojik yanlışlardı.

Bir de kabilecilik meselesini de eklemek lazım. Bilindiği gibi Emeviler ile Haşimiler arasında süren uzun bir kavga vardı. Bu İslamiyet döneminde yeraltına çekildi. Hz. Muhammed'in karizması ve Allah'ın otoritesi bu kavgayı yeraltına itti. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki kavgada olduğu gibi, Emevi-Haşimi çatışması tekrar geri geldi.

Bütün bir İslam tarihini de ciddi bir şekilde etkiledi. Onun için şu genel ifadeyi kullanacam, İslam tarihi kavramı yanlıştır bence. Müslüman halkların tarihi vardır diyorum ben. Müslüman halkların da İslami olan tarihleri vardır ve gayri İslami olan tarihleri vardır.

Hatta şöyle de denilebilir, Arapların tarihi, Türklerin tarihi, İranlıların tarihi vs vardır. Müslüman halkların tarihi demek daha doğru bir kavram. Tarihteki gayri İslami hususları görebilmemiz için tarihi, İslam tarihi diye kutsayan bir isim koyarak onun altında gizleme yerine, Arapların tarihi dememiz daha doğru.

Onun için Emevi imparatorluğu, bir Arap imparatorluğudur. Emevi imparatorluğu aynı zamanda bir Arap kabileciliği veya Arap ırkçılığıdır da. Yani Hz. Muhammed döneminde yeraltına çekilen kabilecilik sonraları maalesef devam etti. Tekeli de sonradan Kureyş aldı. Dört halifenin dördünün de Kureyşten olduğunu görüyoruz.

Bu noktada değerli hocam Said Hatipoğlu'nun *Hilafetin Kureyşliliği* eserine bakılabilir. Hz. Ali ile Muaviye'nin kavgasının arkasında yatan da budur. Biraz uzun oldu ama şunu demeye çalışıyorum, İslam düşüncesinin krizi, doğuşuyla başlıyor. Doğuştaki problemleri görmeden yola koyulmamak lazım.

Bu problemleri üçe ayırdım. Birincisi metodolojik kırılma. Fıkıh usulü ile ilgili. Yani İmam Şafi ile birlikte Ehl-i Hadis veya Ehl-i Sünnetin ortaya çıkması. Kurucu metinlerin dogmatlaştırılması, dondurulması, mutlaklaştırılması olayı. İkincisi teolojik kırılma.

Hanefilik, Maturidilik ve Mutezile özgür iradeyi esas alan bir Tanrı-İnsan ilişkisi kurmaya çalışırken, Eşarilik tek yanlı, totaliter bir kader anlayışı ile Tanrı-İnsan ilişkisini inşa etti. Üçüncüsü politik kırılmadır. Bu da İslam'ın maalesef, büyük fitneyle tarihe başlanmasıdır.

Kur'an'ın ortaya koyduğu doktrin ile tarihte yürüyen İslam'ın ortaya çıktığı şekil başka türlü tezahür etti. Dolayısıyla İslam'ın başına gelen bu hususları dürüstçe kabullenmeden anlamının ve bu krizden de çıkmanın çok zor olduğunu düşünüyorum.

“Din; düşünce, duygu ve davranıştan oluşan bir bütündür”

- Bu anlattığınız teolojik serüvenin, Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki yansımaları da benzer mi oldu yoksa bir kırılma/değişim yaşıyor mu 20.yy başlarına kadar?

Selçuklular döneminde kurulan Nizamiye medreseleri, Eşari ve Şafi ya da Sünni Ortodoksi üzerine kuruldu. Bu doktrine, Türkler ile birlikte tasavvuf ve tarikat da eklendi. Tasavvuf ve tarikat çok sonradan oluşan bir şey. Kelamın kuru akılcılık, fikhın da kuru şekilcilik olarak doğması, yani kelam ve fikhın sakat doğumu İslam'ın ruhu boyutunu boşa bıraktı.

İslam'ın düşünce boyutunu kelam, davranış boyutunu da fıkıh alınca duygu boyutu boşa kalmıştı. Oysa din; düşünce, duygu ve davranıştan oluşan bir bütündür. Duygu boyutunu, iç ve dış saiklerle birlikte ikinci yüzyılın sonundan itibaren adına tasavvuf denilen öğreti doldurdu. Yani Mistisizm.

Evet, mistisizm evrensel bir kategori. İslam dünyasında da kökleri var. Platoncu kökleri olduğu kadar, Uzakdoğu ve İran'dan gelen kökleri mevcut. Bu kökler ile birlikte Tasavvuf, giderek

kristalleşti. İslam toplumunun içinden çıkan, Emevi dünyevi yönetimi ile büyük fitneyi hazmedemeyen insanların, içe kapanmaları yani duygusal içerlenme ile birlikte adına Zühd denilen, dünyadan el etek çekilen bir hareket ortaya çıkardı.

Çıkan bu anlayış, Abbasiler döneminde tarikatlar olarak örgütlülüğe dönüştü. Dolayısıyla Sünnilik, Selçuklu ve Osmanlıda büyük ölçüde Ehl-i sünnetin dogmatik, Ortodoksi otoritesini pekiştirmekle kalmadı, bir de Gazali'nin Selçuklu medreselerinin dekanı olması ile Tasavvufu meşrulaştırıp, Sünniliğin içine zerketmesiyle de Selçuklular ve Osmanlılardaki düşüncenin, teolojik düşünceden mitik düşünceye evrilmesine yol açtı.

Felsefeye karşı Tasavvuf eksene alındı, içtihad kapısı da kapatılınca... Selçuklulara kadar İslam düşüncesi iyi-kötü teolojik düşünce aşamasına gelmişti. Teolojik düşünce bilindiği gibi; fıkıh, hadis kelam, tefsir ile düşünmeyi mimliyor.

Bu da rasyonel bir çabaydı. Ehl-i Rey'de vicdan, eleştiri, düşünce vardı. Oysa Ehl-i Hadis'te bu azdı. Selçuklulardan itibaren ise bu teolojik düşünme faaliyeti giderek donuklaştı. Sünni doktrin adeta kendini dondurdu. Selçuklular ve Osmanlılar ile birlikte şeyhler ve şahların kontrolüne girdi.

Şahlar ile saltanatı ve sultanları kastediyorum. Bu şeyhler ve şahlar temsil iddiasında bulunuyorlardı. İslamiyet'i kendilerinin temsil ettiğini iddia ediyorlardı.

Oysa İslam'da temsil yoktur. İslamiyet; kilise, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan farklı olarak her bir bireyin kendinin temessül ettiği oranda, ulemanın da ancak içtihadla ve ilmi otoritesi ile kendi varlığını koruyan bir dindi. Hülusa, din adamı yoktu İslamiyet'te. İslam'da temsil iddiasında olan Papaz, haham, Kilise gibi bir otorite yoktu.

“Abbasiler döneminde sadece teoloji değil, felsefe ve bilim de belli oranda güçlüydü”

- Kur'an'daki Ülü'l-emr (Müminlerin Emiri yani Devlet Başkanı anlamında) ifadesi bu temsili karşılamıyor mu hocam.

Ülü'l-emr tamamıyla politik bir ibare, benim anladığım. Dini bir temsil yoktur burada. Ülü'l-emr dediğimiz kavramda yer alan emir, politik iş demektir.

- Allah'a, Resule ve Ülü'l Emre itaat ediniz şeklindeki ayetin politik dışında teolojik boyutu yok mu diyorsunuz yani.

Hız. Peygamber'e ve Allah'a itaat orada politik anlamdadır. Teolojik anlamda temsil doğmaz. Burada politik bir şey sözkonusu. Hız. Muhammed Tanrının asla temsilcisi değildir. Ona açık bir otorite verilmiştir ve bu şeffaftır. Hız. İsa veya Papanın kiliseyi temsil iddiası gibi değildir.

İslam'da böyle bir şey yok. Sadece ulema var. O da açık otoritedir. İtiraz edilebilir, karşı çıkılabilir. Onunla İcma ile yürünür, İcma da sonra tekrar bozulabilir. Onun içinde Hanefilerin şöyle bir ilkesi vardır: **"Allah'ın hükmü, âlimlerin zannı üzeredir."** Yani âlimin içtihadı üzerinedir.

Bundan dolayı her zaman itiraz edilme durumu vardır İslam'da. Selçuklular da özellikle din adamları dediğimiz şeyh, veli, evliya, kutup, gavs ile Şiilikteki imamlar, Ayetullahlar, mehdi gibi statüler dikkat edilirse, Yahudi ve Hristiyanlıktaki gibi temsil iddiasında olan şeyler. Abbasilere baktığımız zaman bunlar, tamamen teokratik bir pozisyonda bulunuyorlar.

Zillallah, adedullah gibi on-onbeş tane tabirler var ki maşallah tüm bunlarla kendilerini Allah'a izafe ediyorlardı. İşte buraya teokrasi denilebilir. Türk sultanlarına geldiğimiz zaman ise, Türk töresini devam ettirdikleri için siyasette çok da temsil iddiasında bulunmuyorlar.

İslamiyet'i koruma anlamında kendilerine bir misyon biçiyorlar Türkler. Haçlı seferlerine karşı Müslüman Türk beylerinin, Türk padişahlarının İslam'ı koruma gibi bir misyonları var. Teolojik bir şey değil bu. Türklerin hegemonyasına geldiğimiz zaman iki şey söylenebilir.

Selçuklulardan itibaren başlayan Sünni Ortodoksi damar, katılarak Osmanlılarda devam etmiştir. Düşünce olmadan, biraz teolo-sofi, biraz metafizik denilebilir. Selçuklular ve Osmanlılarda ise, Abbasilerde olduğu gibi ya da Endülüs Emeviler de olduğu gibi doğa olaylarını meraktan doğan felsefe ve bilimsel keşifler fazla yoktu.

Abbasiler döneminde sadece teoloji değil, felsefe ve bilim belli oranda güçlüydü. Bu anlamda orada ileri bir adım var. Ama Türklerin hegemonyasıyla birlikte teolojik adımdan mitik adıma geri dönüş var.

Özellikle tasavvufla birlikte. Bu bağlamda tasavvuf ve tarikatların pozisyonunu gözönünde bulundurduğumuzda Osmanlının bir **"derviş devleti"** olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlılarda daha çok teolojik düşünce, skolastik olarak medreselerde devam ediyor. Halk İslam'ı ise daha ziyade mitolojidir, o da tasavvuf ve tarikatlarla inşa edildi.

“Logos, pathos ve ethosun birlikteliğini savunurum; üçü Kur'an'da birlikte vurgulanır”

- Demin konuşmanızda İslam sokak insanını düşünür yaptınız. Düşünmeye, akla. Logosa oldukça vurgu yapan bir tarafınız var. Bir söyleşinizde tarihte egemen olanın logos değil mitos olduğunu ve Kur'an 23 sene boyunca mitosa karşı logosu dirilttiğini söylüyorsunuz. Logos yanında pathos ve ethosa vurgunuz yok denecek kadar az. Neden acaba? Düşünceyi mitos-logos dikotomi üzerinde okumak eksiklik değil mi?

Doğru diyorsunuz. Ben aslında logos, pathos ve ethosun birlikteliğini savunurum. Düşünce, davranış ve duygu bütünlüğünden yanayım. Duyguya pathos diyelim. Düşünceye logos, davranışa da ethos diyelim. Üçü birlikte Kur'an'da vurgulanır.

Dikkat edilirse Kur'an'da; kalp, fuad, ruh ve nur insanın bu yetileri aslında bu üçlüyü birarada taşır. Yani kalp dediğim zaman kalbin katılaşması, hastalanması. Kalp ve fuad kavramı benim anlayabildiğim kadarıyla logos, pathos ve ethosun yani üçünün birlikteliğidir. Kur'an'da bu üçü birlikte ise tarihte yürüyen İslam'da ne peki? Fıkhın ethosa vurgu yaptığını söyleyebiliriz.

- Tasavvufunda pathosa vurgu yapmasını söyleyebiliriz bu durumda.

Ama bu vurgular parçalı değil. Bu parçalama matah bir şey değil. Üçü birlikte olduğu zaman anlamlı olur. Kur'an'da olan da budur.

“Batıdaki aydınlanmayı, Kur'an'da geçen nur kavramı ile ifade ediyorum; ama genetik olarak ikisi farklı şeyler”

- Madem bu denli logosa vurgu yapıyorsunuz, aydınlanmanın logosunu konuşalım isterim. Aydınlanmanın mottosu “kendi aklını kullanma cesaretini göster” idi. Siz Tanrı ve Kur'an'a yabancılaşma karşısında logosu/aklı ve vicdanı çözüm olarak söylerken, İslam aydınlanmasına da yol açmış olmuyor musunuz? Yoksa fazla iddialı mı oldu bu İslam aydınlanması tabiri?

Hayır çıkaramayız. Şöyle bir şey, batıdaki aydınlanma biraz mantık, nedensellik ve ontoloji ağırlıklıdır. Felsefenin ve bilimin tekrar dirilmesi bize bunu gösteriyor. Doğayı esas alan bir sistem bu. Oysa Kur'an'ın aydınlanması benim anladığım kadarıyla biraz ahlaki bir olay.

Onun için aydınlanma kavramı değil, ben Kur'an'da geçen Nur kavramı ile bunu ifade ediyorum. Nurun aydınlanması ile güneşin aydınlanması aynı mıdır dersanız, biraz sanki genetik

fark var gibi geliyor bana. Kur'an'ın aydınlanması yabancılaşmanın önüne geçmektir. İnsan iki tür yabancılaşır.

Hevası ve içgüdüleriyle yabancılaşır veya şeytanlaşır. Ya da aklını tümüyle terk ederek, bunu başkalarına kiraya vererek, sürüleşerek yani hayvanlaşarak yabancılaşabilir. Kur'an'a göre yabancılaşmanın iki yolu vardı.

Şeytanlaşarak yabancılaşma, hayvanlaşarak yabancılaşma. Şeytanlaşarak ve hayvanlaşarak yabancılaşmanın önüne geçmenin yolu, insandaki kalp, basiret, fuad, nur ve ruh dediğimiz yet(k)iyi diriltmesiyle mümkündür. Kur'an'ın, sokak insanını düşünür yapma, aklını başına alma ve söz söyleme cesareti kılması, söz söyleme yetisi olan bir insan yaratma çabası, hakketen dinler tarihinde çok önemli bir çabadır.

Düşünsenize diğer kutsal kitapların söylemi, vaaz ve irşad söylemi iken Kur'an'ın indiği dönemin söylemi, tartışma ve düşünmeye dayalı olmasıdır. Kur'an argümana geçiyor, burhana ve delile (Bu isimle anılan Beyyine Süresi var bilindiği gibi) geçiyor, monolog değil diyaloga geçiyor.

Yani karşılıklılık söz konusu. Kur'an'ın aydınlanması derken basit bir şey söylemediğime dikkat ediniz lütfen. Bu bir dönüm noktasıdır, dinler tarihi açısından. Peki, Müslüman bu aydınlanmayı takdir edebilmişler midir? Maalesef hayır. Sünnilik bence bu olayı takdir edememenin adıdır.

Kur'an insanların vicdanlarını, basiretlerini, reylerini, işitmelerini aktif hale getiriyor. Dinleme ve işitme Kur'an'ın iki ana eylemidir aynı zamanda. Bunu düşünme ve dinleme olarak formülize edebiliriz. Kur'an'da geçen şöyle bir sahne vardır.

Ahirette cehennemlikler diyor ki, **"Eğer biz dinleseydik ve akletseydik burada olmayacaktık"** şeklinde. Yani buraya düşmelerinin sebebi, yabancılaşmadır. Ya şeytanlaşarak yabancılaşmışlar ya da Allah'ın onlara verdiği dinleme, işitme ve aklı ihmal etmeleriyle hayvanlaşarak yabancılaşmışlar.

Eğer Kur'an'ın bir aydınlanmasından bahsedeceksek şayet, ben bunu Nur metaforuyla ifade ediyorum. Batıdaki aydınlanma ile Kur'an'daki aydınlanmayı genetik olarak da birbirinden ayırıyorum.

- Evet, genetik olarak ayrı, ama ikisinde de aklı ön plana çıkararak bir damar olduğunu söylemek mümkün değil mi?

Eyvallah. Kur'an'daki akıl kavramı fiziksel veya doğadaki nedensellikten ziyade, bunları da içerecek şekilde dördü bir şey olduğunu düşünüyorum. Bunu Carl Gustav Jung'un ifadesiyle söyleyecek olursam, ruhun dört yordamı vardır. Duyu verileri, düşünme, ahlaki duygulanım ve sezgi. Bunlar ruhun dört yordamıdır.

Bana sorarsanız kalp, fuad, akıl, tefekkür, teakkül, tedebbür, tezekkür... bunların tümü bu dört dediğimiz yetiyi birlikte içeren bir düşünme tarzı. Oysa adına felsefe ve bilim dediğimiz düşünce tarzı ise, biraz ontolojiye biraz nedenselliğe yaslanan, fiziki nesnelere aralarındaki ilişkiyi özdeşleştiren, nedensellik ilkesini esas alan bir düşünme tarzıdır.

İslam'ın açmaya çalıştığı düşünmeyi ben bir kitabımın başlığı olarak “Şükreden Düşünme” olarak ifade ettim. Şükreden düşünme, daha ahlaki daha sezgisel ama mantığı ve nedenselliği de içeren bir kavramsallaştırma.

“Kur'an tarihteki mucizeleri doğa yasalarının yırtılması olmaktan çıkarıp, doğa yasalarının kendisinin mucize olduğu tezini işler”

- Dolayısıyla Kur'an'daki akıl, Batıdaki akıl ve aydınlanmadan daha şümulü, daha kapsayıcıdır diyorsunuz. Sadece nedensellik üzerine kurulu değil aynı zamanda sezgiyi, duyuyu da içeren bir akıl.

Kur'an'da mantık sonuna kadar işliyor. Nedensellik Kur'an'da reddedilmiş değil. Burada ilk defa bir şey söyleyecem. Kur'an tarihteki mucizeleri doğa yasalarının yırtılması olmaktan çıkarıp, doğa yasalarının kendisinin mucize olduğu tezini ortaya atmıştır. Bu dinler tarihinde veya insanlık tarihinde bir ilktir.

Ama bizim Ehl-Sünnet, Kur'an'ın bu ayrık yönünü yanlış anlamıştır ve maalesef bugüne kadar da tarihte egemen olan bu anlayış olmuştur. Kur'an ile birlikte ayet, mucize kavramı değişmiştir. Kur'an'a gelinceye kadar mucize kavramı, doğaüstü ya da olağanüstü olarak kodlanmışken, Kur'an'da mucize bizzat doğanın kendisidir.

Yasaların kendisidir. Ayetler doğaüstü değil, doğaldır. Bu yaklaşım, tarihte İslam'ın yürüyüşü olsaydı belki birçok düzelmeye karşılaşılabilecekti. Kur'an'ın mantıklılığını, nedenselliğini de buradan ölçebiliriz. Gücünü buradan alabiliriz.

- Allah tasavvuru üzerine epeyce kafa yorduğunuzu, akademik ve günlük metnelerinizde görüyorum. Allah-doğa ilişkisi, Allah-İnsan ilişkisi, Allah-Toplum ve Allah-Devlet ilişkisi nasıl bir teolojik zemine oturmalı sizce? Gelenek ne diyor bu mevzuda Kur'an ne diyor şeklinde bir projeksiyon tutmanızı istesek ne dersiniz?

Kur'an'da; Allah ile insan, Allah ile toplum arasındaki ilişki, Sünnetullah kavramı ile ifade edilmektedir. Bu ilişki ahlaki bir ilişkidir. Allah'ın her bir insan tekiyle ve insan topluluğuyla olan ilişkisi tamamen ahlaki kurallara bağlı. Bu kuralların da işletmecisi insandır. Kuralları koyan Allah'tır. Fakat kuralları işleten ilk adımı atan ise insandır.

Meseleyi şu söz üzerinden anlatayım: *"Kör Allah'a nasıl bakarsa Allah'da köre öyle bakar."* Burada ilk adımı atan kimdir? İnsandır. Bir de bir dolmuş sözü söyleyeyim size: *"Kula bela gelmez Allah yazmayınca, Allah bela yazmaz kul azmayınca."*

"Kur'an'ın doktrini ile tarihte yürüyen İslam'ın doktrini çok farklı"

- Sizin 'Allah'ın Ahlakiliği Sorunu' isimli kitabınızda bu tür halk sözleri veya dolmuş sözleri çok var...(Gülüşmeler)

Tamam işte, halkımızın bu zihniyeti anladığını göstermesi açısından bu sözlere dikkat çekeirim zaman zaman. Kaderciliğe inat, iki ayağımızı bir pabuca sokmasına rağmen aslında toplumun bir kesimi Allah ile insan arasındaki ilişkisinde ilk adımı atanın insan olduğunu aslında biliyor.

Cüzi irade mi külli iradeye bağlı yoksa külli irade mi cüzi iradeye bağlı sorunsalına Sünniliğin verdiği cevap, cüzi irade külli iradeye bağlıdır. Yani kadercilik. Oysa Kur'an'da külli irade, cüzi iradeye bağlı. Allah'ın iradesi insanın iradesine bağlı yani.

Çünkü ilk adımı insan atıyor. Bu yüzden Kur'an'ın doktrini ile tarihte yürüyen İslam'ın doktrini farklı derken bunu kastediyorum. Mesela Kur'an ne diyor? *"Eğer siz dönerseniz, biz de döneriz."*

Ya da diyor ki Kur'an: *"Kim muttaki olursa biz ona bir kapı açarız."* Kur'an'daki bütün ilişki biçimi ilk adımı insanın attığı Allah'ın da ona uygun olarak adım attığı bir ilişki biçimidir. Yani özgür bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki hakkaniyet ve adalete yaslanır. Dolayısıyla birey-toplum ilişkisi Kur'an'da bu şekildedir.

Doğa ile olan ilişkisine gelince, Kur'an'da bu kader ile ifade edilmiştir. Kadere, mukaddere, takdir... Yani doğa yasaları dediğimiz şey. Doğa yasaları biliyorsunuz sabit ve bilim adamları keşfediyor bize. Allah-Devlet ilişkisini ise, ben Makāsüdü's-şerfa olduğu kanısındayım.

Bilindiği gibi İslam hukuk felsefesinin bir terimidir bu. Anlamı şeriatın maksatları demektir. Şeriatın toplum bağlamındaki maksatları beş tanedir. Malın, dinin, aklın, canın ve neslin korunması. Bugünkü terminolojiyle söylenecek olursa, mal mülkiyetin, akıl düşünce özgürlüğünün, din inanç özgürlüğünün, can güvenliğimizin, nesil ise toplumun korunmasını ifade eder.

Dolayısıyla devlet dediğimiz aygıtta aslında bu beş şeyi korur. Dolayısıyla her üç ilişkiye dikkat edilirse doğayla ilişki tamamen kader dediğim nedensellik üzerine kurulu. Allah'ın devlet, birey ve toplum ile olan ilişkisi bütünüyle ahlaki bir zemin üzerine kurulu. Dolayısıyla nedenselliğe, gerekçeye dayalı bir ilişkilidir.

Burada teokrasi çıkarmak İslam'a ihanettir. Teokrasi-temsil dikkat edilirse, Hristiyanlığın tarihi süreç içerisinde yaptığı bir şeydir. Teokrasi ve temsil, Hristiyanlıkta Kilise ve Papa, İslam'ın Şiilik yorumunda İmamet, Sünnilik yorumunda ise evliya, şeyh, gavs, kutup dediğimiz yapı aracılığıyla oluştu.

Oysa İslam'ın kendisinde böyle bir temsil ilişkisi yoktur. Bu İslam'ın tarihteki yürüyüşünün anlayışdır, Kur'an'ın anlayışı bu değildir kanımca.

.....

Kur'an ve İslam lahuti olduğu kadar aynı zamanda nasutidir

Prof. Dr. İlhami Güler ile gerçekleştirdiğimiz röportajın ikinci bölümü

1 Mayıs 2021

<https://www.indyturk.com/node/352916/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/kuran-ve-i%C3%87slam-lahuti-oldu%C4%9Fu-kadar-ayn%C4%B1-zamanda-nasutidir>

İslam düşüncesinin krizi; teolojik kırılma, metodolojik kırılma ve politik kırılmadan ibaret

- Peki, bu ilişkiye dair birtakım kavramsallaştırmalar var. *'İmkânsız Devlet'* kitabında Wael B. Hallaq bunları tartışıyor bildiğiniz gibi. Birileri adalet devleti derken, bir başkası İslami devlet kavramsallaştırmasını dillendirmekte. Modern devlet diyende var,

çoğulcu/liberal/seküler devlet diyenlerde. Bu kavramsallaştırmalardan hangisini kullanmalı sizce.

Az önce dediğim gibi İslam'ın devlet ile olan ilişkisi Makāsıdü'ş-şerîa ise insanların devleti yaratması ve devlet otoritesi icat etmelerinin gerekçesi birbirleriyle örtüşüyor. Devlet dediğimiz aygıt, toplumsal adaleti ve güvenliği, düzeni sağlamak için vardır. Dolayısıyla bu anlamda iktisat, siyaset ve hukuk sonuna kadar dindir.

Bireysel hayatınızda cürmünüz kadar yer yakarsınız ama devlette eğer siyasi erk iseniz veya bürokratik erk iseniz oradaki sorumluluğunuz bin kadar daha artar. Eylemlerinizin haddiyeti artar. Bir devlet başkanı iseniz 83 milyonu ilgilendiren karar veriyorsunuz demektir.

Verdiğiniz karar, ya adalet, hakkaniyet, makasid ve maslahat üzeredir ya da çalma, zulüm ve adaletsizlik üzerinedir. İktisadi alanda da bu böyledir. Dolayısıyla İslâm'i anlamda devlet kategorisini siyasal kategoriden, iktisadi ve hukuki kategoriye dinden ayırmak asla mümkün değildir benim kanaatime göre.

Fakat bunun dinin içinde olması demek, eşittir totaliter, dogmatik, kutsiyeti olan bir yapı manası çıkmamalı. Kendini Tanrının temsilcisi olarak ileri sürerken, Tanrı adına cinayet işlemeyi, şiddet uygulamayı, kendi arzularını-heveslerini, kendi iradesini topluma zorla dayatma hakkını asla vermez.

Bunun da ilkesi şura kavramıdır bilindiği gibi. Kur'an bu hususta gayet açıktır. Şura dediğimiz şey, ortak akıl demektir. Ortak akılla karar vereceğiz. Birinin kendi iradesini, Tanrının iradesi olarak dayatmaya hakkı yoktur. Böyle olursa teokrasi çıkar, oysa İslam'da teokrasi yoktur, ilkesel olarak şura vardır.

- İslam devleti gibi bir formdan bahsedemeyiz mi diyorsunuz. Devletin ilkelerinden veya işlevlerinden mi bahsedilmeli. Şura gibi, adalet ve Makāsıdü'ş-şerîa gibi mi demek istiyorsunuz.

Gayet tabii.

“Kur'an'ın insanları tartışmaya katması onun hem özelliği hem de güzelliğidir”

- “Kur'an'ın mahiyeti ve Yorumu” isimli kitabınızda; “Kur'an sadece gökten inmemiştir, aynı zamanda yerden bitmiştir. Yerle gök arasında diyalektik bir ilişki söz konusudur” diyorsunuz. Ya da Nasır Hamid Ebu Zeyd'in “Vahiy, Allah'ın insan sözüdür” tes-

pitini doğru buluyorsunuz. Kur'an'ın mahiyetine dair bu tespitlerinizi açmanızı istesek ne dersiniz?

Benim Kur'an tanımım şöyledir: Allah'ın insan aklı, insan vicdanı, insan dili, insan aracılığıyla insana hitabıdır. Dikkat edin burada Allah tam faildir. Vahyi inzal eden, cümleleri kuran, cümlelerin maliki Allah'tır. Ama Allah o cümleleri insan aklı, insan vicdanı, insan dili ve insan aracılığıyla yani Hz. Muhammed'in aracılığıyla insanlara hitabıdır.

Allah'ın hakkını Allah'a insanın hakkını insana veren bir tanımdır bu. Burada dikkat edilecek şey şu, vahyin malzemesi büyük ölçüde aşağıdan alınmıştır. Kur'an'ın insanları tartışmaya katması O'nun hem özelliği hem de güzelliğidir.

Yani ortada bir diyaloji var. Kur'an, aşağıda ne oluyorsa, ne konuşuluyorsa Allah tarafından dinleniyor zaten. Mesela Kur'an'da geçen *"Kocası hakkında seninle tartışan, seninle mücadele eden kadını Allah duydu"* diyor bir ayette.

Tartışan kadını duyan Allah, müşriki de duyuyor, ehli kitabı da Müslümanları da duyuyor. Yani Allah aşağıyı dinliyor ve oradan sözler iktibas edip, onları yorumluyor. Kur'an'ı ayetleri bir anlamda değerlendirmedir, yorumdur. Allah'ın yorumudur yani.

İnsan şu şöyle-bu şöyledir dediğinde, Allah bu doğrudur diyor. Şunu şöyle yaptığınız zamanda da Allah doğru yaptınız diyor. Yani bir bakıma Allah, aşağının içtihadını da cehdini de görüyor, değer veriyor. Diyalojik derken bunu kastediyorum.

Mesela Rıdvan Biati'nı düşünün. Hudeybiye denilen yere kadar gelip karar veren Hz. Muhammed'in arkadaşlarıdır. Orada savaş tehlikesi beliriyor ve gelenler hep birlikte yemin ediyorlar kendi özgür iradeleriyle. Ellerini ellerinin üzerine koyarak, *"bizler Hz. Muhammed'i terk etmeyeceğiz ve sonuna kadar savaşacağız"* diyorlar yani biat ediyorlar.

Dikkat edin aşağısı yani sahabeler kendi özgür iradeleriyle karar veriyorlar, içtihad ediyorlar ve bunu bir eylem ile ortaya koyuyorlar. Fetih süresindeki ayet ise ortaya konulan bu özgür eylemden sonra geliyor. Yani Tanrı sonradan işin içine katılıyor.

Bugünün terminolojisiyle söylemek gerekirse, Hz. Muhammed ve arkadaşlarının iradesiyle Allah'ın iradesi karşılıklı olarak diyalektiktir, tek yanlı değildir. Dolayısıyla Kur'an'ı bütünüyle yukardan tek yanlı, tek taraflı direktifler gibi algılamak yanlıştır.

Sürekli aşağısı sanki aptal, aşağısı cahil, aşağısı hayvan, aşağısı sürü, yukardan sürekli bilgi yağıyor onlara şeklindeki bir yaklaşım bence yanlıştır. Aşağıda son derece doğru sözler söy-

lendiğinde, doğru kararlar verildiğinde Allah yukarıdan murakabe ediyor, gözlüyor, doğruya doğrudur diyor, yanlış da yanlışır diyor.

Dolayısıyla Kur'an'ın bir dudağı yerde bir dudağı gökte deriz ya, evet bir dudağı yerde bir dudağı da göktedir. O sadece gökten inmemiştir aynı zamanda yerden bitmiştir. O lahuti olduğu kadar aynı zamanda nasutidir de. Yani insanidir.

“Kur'an lahuti olduğu kadar aynı zamanda nasutidir”

- Burada bir dikey ilişki, yatay ilişki ayrımı yapmak hatalı olur diyorsunuz sanırım. Yoksa daha başka bir ilişki kavramsallaştırmasını mı kastediyorsunuz.

Hem dikey bir ilişki hem de yatay bir ilişki diyebiliriz. Millet sanıyor ki, Allah gökyüzünde durup, yukardan aşağıya konuşuyor. Bana göre Allah Arap sokağına durup, yandan konuşuyor. Uzaydan, gökten konuşmuyor.

Dolayısıyla Kur'an'ın hitapları dikey olduğu kadar (yukardan konuşma) aynı zamanda yataydır da (yandan konuşma). Yani horizontal olduğu kadar vektördür de Kur'an'ın hitabı.

- Tasavvufun söylediği gibi dikey bir ilişki değil, aynı zamanda yatay bir ilişkide söz konusudur diyorsunuz.

Aynen öyle diyorum.

“Kilisenin sürüleştirme tarzındaki yabancılaşmasına karşı, aydınlanmanın geliştirdiği, şeytanlaştırma yoluyla bir yabancılaşma”

- Biraz da Batı düşüncesini ve Batı dünyasını konuşalım isterseniz. Batı; Din ve Tanrı eksenli bir dünyadan çıkıp, Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Ulus devlet ile bambaşka bir dünyaya giriyor bildiğiniz gibi. Bu yeni dünyaya ilişkin retorikte eşitlik, özgürlük, akılcılık vs söylemi var. Batının bugün için bu söylemini, vaadlerini gerçekleştirdi/gerçekleştiriyor diyebilir miyiz? Yeryüzünü cennet kılma ideası vardı mesela. Oysa pratikte insanlığın gördüğü savaş, yoksulluk, kriz, sömürgecilik, asimilasyon, ekosistemin tahribatı ile paradoksal bir durum ortaya çıkmadı mı?

Kanaatim şu ki, Aydınlanma, Rönesans, reform kavramları, Kilisenin yaratmış olduğu hapis-hanedan, cendereden kurtulmak için tabiki doğru şeylerdi. Tekrar doğaya dönme, akla dönme, insana dönme tüm bunlara İslâm'i açıdan karşı çıkılmaz bence.

İslamiyet'in kendisi doğayı, insanı ve akli esas bir din olduğu için. Dolayısıyla o anlamda aydınlanmanın kiliseden koparken ortaya koymuş olduğu Rönesans, reform olaylarında tabiatın, insanın keşfi ve özgürlüğüne dair çabalar, hedefler doğrudur kanımca.

Fakat orada sorun şu, bu süreç aynı zamanda Tanrının ve dinin tümüyle devre dışı bırakılmasını beraberinde getirdiği için yanlış oldu. Sarkacın bir ucundan korkunç derecede diğer uca fırlaması sorundur. Çocuğu yıkarken atılan kirli suyun yanında çocuğunda atılmasının yaşanmasıydı Aydınlanma.

Kilisenin yarattığı kiri atarken, Tanrıyı da dini de birlikte kaldırıp atması bir bakıma. Dolayısıyla bu atma, adına Hümanizm ve Sekülerizm dediğimiz olguyu doğurdu. Hümanizm ve Sekülerizm Nietzsche'nin ifadesiyle Tanrının öldürülmesi, Tanrının tümüyle devre dışı bırakılmasıdır. Tanrıyı tümüyle yaşamdan çıkarıp atmaktır. Sonra ne oldu? Faust'un Meafisto'sundaki gibi insan tabiri caizse tekrar şeytanlaştı. Ya da ruhunu şeytana sattı.

Dolayısıyla bu, Kur'an'ın ifadesiyle istignadır, istikbardır, şeytanlaşmadır. Şöyle diyelim, kilisenin sürüleştirme tarzı yani hayvanlaştırma tarzındaki yabancılaşmasına karşı aydınlanmanın geliştirdiği ise, şeytanlaştırma yoluyla bir yabancılaşmadır. Tersinden bir yabancılaşmadır. Şeytanlaşma ve yabancılaşma, yeryüzünün fesada uğramasıdır, zulümdür, yeryüzünün kolonileşmesidir. Emperyalizmdir. İki dünya savaşıdır. Üç tane insanlık dışı sistem yaratmaktır.

Kapitalizm, Faşizm ve Komünizmdir. Faşizm ve Komünizm iflas etti, acılarını da insanlık biza-tihi yaşadı. Yeryüzünde 60 milyon insanın katliamına sebebiyet verdi, bu sistemler. Üçüncüsü olarak kapitalizm kaldı şu anda. Üçüncüsünün kısılcacında da bugün insanlık kıvranıyor.

İnsanlığın içinde bulunduğu durum iyi değil. Gelir dağılımındaki adaletsizliği görüyoruz. **"Bir kişiye dokuz pul, dokuz kişiye bir pul, bu taksimi kurt yapmaz, kuzulara şah olsa"** tablosunu andırıyor dünyanın şu anki gelir dağılımı.

Eko-sistemin çok ciddi düzeyde tehlikeye sokulduğu, yeryüzü kaynaklarının sömürüldüğü haddinden fazla israf edildiği de ortada. Özellikle teknolojinin yarattığı tahribatı gündelik hayatımızda biza-tihi yaşıyoruz. Bunu Heidegger'in dikkat çektiği Gestell kavramını kullanarak açıklamak yerinde olabilir.

Gestell demek çatı, çerçeve ben bunu Türkçeye ipek böceği kozası olarak çeviriyorum. **Gestell** ipek böceği kozası gibi bir şey. İpekböceği kozası çok teknik bir şeydir. Çok teknik olarak örür kozayı ipekböceği. Kozayı bitirdiği zaman, yani teknoloji tamamlandığı zaman ipekböceği kozanın içinde kalır ve ölür.

İnsanlığın geldiği nokta bu tekno-citylerde, metropollerde insan büyük ölçüde doğadan koparak fitratından koparak, Tanrının ayetlerinden koparak teknik hale getirildi. Hatta insan bedeni bile biliyorsunuz giderek Yuval Harari'nin '*Homo Deus*' kitabında ortaya koyduğu gibi önümüzdeki dönemde artık robotların ve yapay zekânın hegemonyasına girerek artık postinsan yani insanın bittiği, teknik araçların hegemonyasını kurduğu bir döneme giriyoruz. Belki de girdik.

Dolayısıyla aydınlanmanın bizi soktuğu yol, şeytanın yoludur ve bu yolun insanlığı getirdiği yer, çok matah bir yer değil. Gezegenin ekosistemi çok ciddi düzeyde yaralanmış durumda. İnsan demografisi de insanlıkta ciddi düzeyde yaralanmış. Bunun için ben farklı röportajlarımda dile getirdiğim gibi, Tanrının nuruna ve Tanrının bizi üflediği ruha şiddetle ihtiyacımız var. Yani tekrar Tanrıya dönmek, doğaya dönmek zorundayız.

- Rönesans, reform ve aydınlanma ile birlikte hümanizm ortaya çıktı dediniz. Hümanizm yerine biz asimilasyonu ve ırkçılığı görüyoruz gezegenimizde. Eşitlik, adalet ve insanın özgürlüğü söylemi yerine de yoksulluk ve sömürgeciliği görüyoruz ama...

Doğru söylüyorsunuz. İfrat ve tefrit yaşandı batıda. Bir zulümden başka bir zulme geçildi. Kur'an'da zulmün bir anlamı da karanlıktır. Bu yüzden batının krizden çıkışının ben Tanrısız olacağı kanaatinde değilim.

“Modernleşme ile ortaya çıkan cumhuriyet Türkiye'si, çok kötü bir taklit”

- Bilindiği gibi Osmanlı'da Aydınlanma ve modernleşme hareketiyle yüzleşti. 19.yüzyıldan itibaren askeri ve düşünsel olarak tarih sahnesinden çekil(tiril)di Osmanlı. Bu yüzleşme süreciyle beraber, 20.yüzyılın başlarından itibaren Müslümanların krizden çıkış yolları, arayışları ve çözüm modelleri üzerine bu dönemde gelişen çabaları nasıl bir okumaya tabi tutuyorsunuz?

Osmanlı'da akıl uzunca bir süre ihmal edildiği için, Avrupa'da meydana gelen değişimi farketmediği zaman bu oldukça geç oldu. Çünkü aklın devre dışı kaldığı zaman uzunca bir süreyi içeriyordu ve bundan dolayı da mesafeyi kapatamadı. Mesafe biraz daha kısa olsaydı belki taklit yoluyla ya da etkilenme yoluyla bu mesafeyi azaltabilirdi.

Oysa bizim oğlan bina okur, döner döner yine bina okur kabilinden geçirdiği için bizim medreseler bir iki asrı, mesafeyi kapatamadı. Tanzimat, Jöntürkler, Meşrutiyet vs ile Avrupa'yla temas başlıyor. Orada hakikaten Avrupa'da olup biteni idrak etmeye çalışan aydınların ortaya çıktığını ve de etkilendiğini görüyoruz.

Batıdan etkilenme ayıp bir şey değil bu arada. Asıl sorun kendine has bir yapıyı, sentezi ortaya koyamaması idi. Dolayısıyla Cumhuriyete geldiğimiz zaman çok kötü bir taklit ortaya çıktı. Cumhuriyetin bir taklit olarak ortaya çıkması Osmanlının çöküş dönemindeki arayış çabalarının fazla sağlıklı, organik olmayışını doğurdu. Bu arayışları ve çabaları sahici kılmadı.

Eğer orada sahici bir çaba olsaydı, zamanında biraz daha erken batıda olup biteni idrak edip, kendi kodlarını o doğrultuda dış dünya ve toplumsal dünyadaki olguları nedensellik üzerinde tıpkı İbn Haldun'un yaptığı gibi; sosyoloji, antropoloji ve psikolojide de nedensellik içinde okusaydı, belki durum değişebilirdi.

Biraz teoloji biraz teosofi biraz dogmatik bir tekrardı bu dönemdeki arayış ve çabalar kanaatimce. Dogmatik tekrarın uzun sürmesi Osmanlı'nın Avrupa'da olup biteni idrak etmesini engelledi. Dolayısıyla geç kalmış olduğundan dolaydır ki sonuç olumsuz oldu.

Oradan sağlıklı bir sentez çıkmadı. Çıka çıka cumhuriyet Türkiye'si çıktı. O da çok kötü bir taklitti. Niye kötü bir taklit? Çünkü Osmanlı da teolojik düşünce dikkat edin skolastikti. Aktif değildi. Klasik İslâm'i ilimlerin teşekkül ettiği Abbasiler dönemindeki gibi veya Emevilerin sonlarındaki gibi aktif değildi. Yani teolojik düşünce aktif bile değildi Osmanlıda. Haşiye, şerh, zeyl... kavramları ile bir düşünme sözkonusu idi.

Düşünce aktif olmayınca da mitoloji ya da mitik düşünce egemen oldu. Osmanlıda toplumsal ve siyasal alanda egemen olan büyük ölçüde mitolojydi, mitik düşünce idi. Mitoloji aşamasında kalmış olan bir halk, cumhuriyetle birlikte birden batının pozitif bilim aşamasına sıçratılmaya çalışıldı.

Yani bir tür uzun atlama yapıldı. Mustafa Kemal'in kullandığı **"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir"** sözü mitoloji aşamasındaki bir halkın, uzun atlama ile ilim-bilim aşamasına geçirilme yöntemi idi ki halk geçmedi o aşamaya, hatta geçemedi. Dikkat edin Türkiye'deki üniversiteler aradan geçen bunca zamana rağmen sahici bir bilimsel felsefe üretilmedi.

Sebebi Osmanlı'daki skolastik dönemin çok uzun sürmüş olması. Uzun sürmeden sonra mitolojiye tekrar dönmüş olan yani tasavvuf ve tarikatların anlatmış olduğu menkıbelerin egemen olduğu bir dünyadan siz batının teolojik düşüncesinden sonra geçtiği felsefi aşama, felsefi aşamadan sonrada geçtiği bilimsel aşamaya geçmeye çalışan bir Cumhuriyet kurmaya çalışıyorsunuz. Bu yüzden Atatürk ve Cumhuriyet kadroları uzun bir atlama yaptı diyorum.

“İslamcı hareketin teoloğu, filozofu yok, tarikat şeyhleri ve şairleri var”

- 20'nci yüzyıl başındaki İslamcıların modernleşme ile karşılaşmalarında mitolojik düşünce içerisinde olmayan aktörleri yok muydu? Said Halim Paşaların, Mehmed Akiflerin, Babanzade Ahmet Naimlerin... Çözüm arayışları da mı mitolojik düşünce içerisindeydi?

Orada bir teoloji vardı. Said Halim Paşa, Babanzade Ahmet Naim, Cevdet Paşa, Mehmed Akif gibi şahsiyetler tekrar rasyonel teolojii başlatmak istiyorlardı. O rasyonel akıl, adına İslamcılık dediğimiz hadisenin karakteristik özelliği zaten. Ama cumhuriyetle birlikte Batıcı, Türkçü kanatların koalisyonu sonucunda İslamcılar deyim yerindeyse diskalife edildi. Cumhuriyet seküler politik bir yapı olarak, ulus devlet modeli şeklinde kuruldu.

Dolayısıyla cumhuriyet boyunca bu İslamcı düşünce etkin olamadı. Etkin olsaydı başka bir model çıkardı muhtemelen. Türk İslamcılığı eğer kadük kalmışsa şayet, 60'lardan sonra başlayan İslamcılığın ileri gelenlerinin dikkat edilirse büyük ölçüde şairler ve şeyhlerden müteşekkil olmasındandır.

Bilimsel ve felsefi düşünen aktörlerinin yok denecek kadar az olması ya da bu aktörlerin belirleyici olmamasındandır. Mesela Mehmet Akif şair olmasına karşın, az buçuk batıya ve geleceğe karşı eleştirel tarafı da olan bir düşünürdü.

Bu tip aktörler az sayıda idi. İslamcı hareketin teoloğu, filozofu yoktur. Tarikat şeyhleri ve şairleri var. Cumhuriyet döneminde İslamcılığın bu tarz kişilerin eline kalması ya da Osmanlı'nın son dönemindeki İslamcı hareketin o teolojik faaliyetinin akim kalmış olması hazin olduğu kadar atlamının İslamcılık lehine olmasına da mani oldu kanımca.

O teolojik faaliyet, cumhuriyet boyunca devam etseydi, belki İslamcı hareket daha ayağı yere basan daha düşünce merkezli bir yapıya dönüşebilirdi.

“Ulus devlet büyük ölçüde, acı, ıstırap, asimilasyon ve jenosit gibi sonuçlar yarattı”

- Bir makalenizde (Siyasette din dili ve milliyetçiliğin doğurduğu sorunlar makaleniz) Hayali bir cemaat oluşturmak için “Ulus Devlet ve Milliyetçilik, dindarların yaratmış olduğu ötekileştirme ve düşmanlığın şiddetinden kat be kat fazlasını yaratmıştır” diyorsunuz. Ulus devlet ve milliyetçiliğin tahribatları üzerine bize neler söyleyebilirsiniz?

Öncelikle şunu söyleyeyim. Aynı dili konuşan insanların birbirleriyle dayanışması, birbirini sevmesi, birbirlerine hizmet etmeleri ve toplumlarının gelişmesi için genelde insanların özelde de entelektüellerin her türlü hizmet yapma duyguları, arzuları masumdur.

Milliyetçilik eğer buysa bunun insani ve İslâmi olduğunu kabul etmek lazım. Bu reddedilecek bir şey değildir. Vatanperverliği de aşağı yukarı milliyetçilik ile aynı bulurum. Vatanperverlik milliyetçiliğin biraz daha medeni olanıdır.

Milliyetçilik aynı dili konuşan akraba olan insanlara hizmet etmeyi savunduğu halde, vatanperverlik orada yaşayan bütün insanların iyiliğini ister. Vatanperverlikte bu anlamda milliyetçilik ile masumdur, doğru bir şeydir. Ama Avrupa'da gerçekleşen olay bu değildir.

Burada Irkçılık dediğimiz korkunç bir egoizm var. Bir dili konuşan insanların kendilerini diğerlerinden üstün görmeleri, diğerlerini aşağılamaları ve onların dillerine müdahale ederek, onların karakterlerine, kültürlerine, kişiliklerine müdahale ederek onları asimile etme, yok etme, ezme, katliama tabi tutma tarzında bir proses sözkonusu milliyetçilik ve Ulus Devlet olgusunda.

Avrupa'da bu kanlı oldu. Bunu da burjuva sınıfı yaptı. Burjuva sınıfı zenginleşince, egemen olduğu teritoryada bulunan diğer etnisiteleri ya sürgün etmeye ya katletmeye ya da onları asimile etmeye çalıştı. Dolayısıyla Michel Foucault'un kimlik teknolojileri dediği yani ulus devletin kimlik yaratma teknolojileri çok korkunç oldu.

Üniversite, kışla, okul, çekirdek aile, hastane, hapisane gibi ideolojik aygıtları kullanan Ulus devlet, insanları tamamen torna tesviyeden çıkma şeklindeki bir homojenleştirmeye tabi tuttu. Doğal olanı ise farklı insanların yaşadığı bir bahçe olmasıdır, torna tesviye ile tektiplik değildir. Bir sürü farklı otun, farklı çiçeğin, farklı ağacın bulunduğu flora olmasıdır asıl olan. Doğal ve insani olan da budur.

İmparatorluk yapılarında oluşan kimlik teknolojileri ise son derece insaniydi. Bu kimlikler uzun sürede oluşurdu. Farklı dili konuşan insanlar, komşu mahallelerde birlikte yaşayabiliyorlardı. Asla birbirlerine karşı dinleri farklı olsa da, kilisenin yaşattığı şiddet ve zulüm yoktu, İslam toplumlarında yaşayan farklı kimlikler arasında.

Nitekim milliyetçilik dalgası gelmeyinceye kadar, imparatorluklarda böyle sorunlar oluşmadı. İslam toplumlarında bir sürü farklı din, dil, mezhep ve etnisitenin varlığı adeta yaşayan bir habitattı. İnsani habitat. Ulus devlet ve milliyetçilik olgusu ise, sanki buldozerle doğal bir habitata dalıp orayı traşlayıp, doğal olan bütün unsurları yok edip, onun üzerine beton bina yapma teşebbüsü gibi bir şeydi kanımca.

Ortaçağ şehirleri ile modern metropollerdeki fark da böyledir. Modern bina çok katlı, beton-
dan bir yapıdır. Oysa doğal olan ahşap ve taş işçiliğidir. İnsani olan buydu. İnsani olan impa-

ratorlukların dönemi idi. Milletler kendi dayanışmalarını yapıyorlardı, dillerini konuşuyorlardı, dinlerini yaşıyorlardı ama üst bir birlik olarak imparatorluk onların güvenliğini sağlıyordu.

Ben imparatorluk yapıları ile ulus devleti mukayese ettiğim zaman, imparatorluk yapılarının ulus devletten çok daha medeni ve çok daha insani olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Dolayısıyla ulus devlet, büyük ölçüde, acı, ızdırıp, asimilasyon, jenosid gibi sonuçlar yarattı.

İnsanlık açısından sonuçlarının çok matah olduğu söylenemez. İnsanlık tarihine jenosid kavramını ve pratiğini, Batıda gelişen milliyetçilik ve onun ete kemiğe bürünmüş hali olan Ulus devletler maalesef insanlığa armağan etti.

- Başka nedenleri olmakla birlikte I. ve II. Dünya Savaşları biraz da bu ulus devletin, milliyetçiliğin sonucu değil miydi?

Evet, tamamen bunun sonucudur. Dünyaya iki dünya savaşı yaşattı milliyetçilik ve Ulus Devlet. Şu anda hala aynı şey devam ediyor bence. Savaş ve şiddetin tahribatını Ulus Devletler, günümüzde sömürü tarzında devam ettiriyorlar.

“Modernite o denli zuhur etmiş ki, zuhurunun şiddetinden özünü göremiyoruz”

- İslam düşüncesinin ve Müslümanların çağın yeni olgularına, özgün, bütüncül ve sadra şifa olucu bir bakışı sergileyemediklerini görüyoruz istisnaları olsa bile. Bunun nedeni nedir? Müslüman aklın yetersizliği mi kaynakların yetersizliği mi imani/manevi dinamiklerin kurumuşluğu mu Müslüman zihnin modern olanla kuramadığı yolu yordamı bulamayışı mı yoksa Müslüman dünyanın güç birliği içerisinde olmamasına mı bağlıyorsunuz? Ya da Modernizm ve kapitalizmin güçlü bir epistemik ve ontolojik yapıya sahip olmasına mı?

Birincisi şu, modernite hakikaten çok korkunç bir tezahür. Aydınlanmadan sonra gelişen, Endüstri devrimi ve Fransız ihtilali dünyanın topoğrafyasını değiştirdi. Dünyanın altyapısı-üstyapısı da bu modern seküler aydınlanma sonrası üretilen batı kültürü tarafından belirleniyor. İbn Arabi'nin bir metaforu var.

Tanrıyı tasvir etmek için diyor ki, *”Zuhurunun şiddetinden dolayı özünü gizleyen Allah.”* Yani aşırı derecede tezahür ettiği için Allah'ı göremiyoruz. Böyle bir benzetmesi var. Bu benzetmeyi benimsediğim için değil. Metafor güzel olduğu için bunu moderniteye uyarlamaya çalışacam.

Modernite o denli zuhur etmiş ki, zuhurunun şiddetinden özünü göremiyoruz. Bütün insanlığın bu modernite tarafından neredeyse her şeyi; altyapı-üstyapı, bilinç, siyaset, iktisat, hukuk, teknoloji... hakikaten son üç yüzyılda dünyamızı çepeçevre kuşattı.

Diğer tarafta ise İslamiyet'e baktığımız zaman Osmanlıdaki haline, Sünnilik, Skolastik, Medrese, Saltanat, Tarikat, mitik düşünce gibi kavramlar egemendi. Osmanlı iki şeyi başaramadı. Birincisi, Osmanlıdaki düşüncenin skolastik hali, batıdaki gibi fiziki morfolojileri yani fiziksel olayları takip ederek onları tanımlama, keşfetme ve onları yeniden şekillendirme ihtimalini ortadan kaldırdı. Bilimsel keşif yapma ve teknik icat çıkarma yönünü budadı.

Oysa bilimsel keşif ve icat çıkarma batıda gelişti. Batıda felsefi ve bilimsel aşamadan sonra da teknik ortaya çıktı. Batının hikâyesi böyle oluştu. İkincisi Osmanlı, toplumsal formasyonları, toplumsal olguları ve olayları kavramaktan ciddi düzeyde yoksundu.

İbn Haldun gibi birkaç istisnalar, sosyoloji ile toplumsal tarihsel olayları algılamaya çalıştı ve bir teori ortaya koydu. Bu batıdaki sosyal bilimlere tekabül ediyor. 16 ve 17'nci yüzyıldan itibaren batıda, toplumsal bilimler gelişmeye başladı. Osmanlı ise bundan yoksundu.

Dolayısıyla batıdaki düşüncenin şiddetli bir şekilde tezahürü her alanda bütün bilimlere yaratması, o bilimin de endüstri devrimini yapması, endüstri devriminden sonra da ekonominin zenginleşmesi ile Batı neredeyse dünyayı kolonize etti, sömürdü. Bunu hayvan benzetmesi ile anlatmak gerekirse, Batıyı ve yarattığı aygıtları, etçil vahşi hayvanlara benzetirim. Batı 16-17'nci yüzyıldan sonra etçil hayvanlar gibi sağa sola saldırmaya başladı.

Oysa Osmanlının ruhu ise otçul idi. Otçul dediğimiz şeyi iki hayvan örneği üzerinden vererek anlatayım. Koç ve bufalo. Bufalo ve Koç bilindiği gibi boynuzludur. Kendini koruma silahı vardır. Fakat Osmanlıyı ister koç isterse bufalo olarak alın, yaşlı bir bufalo ve yaşlı bir koç idi.

Etçil vahşi hayvanlar olarak da aklınıza; Aslan, Kaplan, Sırtlan, Kurt gelsin. Etçil hayvan saldırmaya başladığı zaman bu otçul yaşlı hayvanın kendini koruma kapasitesi yoktu. Sonunda da bunu parçalayıp, ortadan kaldırdılar. Hikâyemiz biraz da buna benziyor bizim.

- Müslümanların çağın sorunlarına karşı koyamayışlarını daha çok, modernizmin ve kapitalizmin epistemik ve ontolojik olarak güçlü olmasına bağlıyorsunuz öyleyse.

Sadece Batıya değil. İslam'ın temsilcisi olan Osmanlının uzun süreden beri geniş getirerek, kendi düşüncesini yenilememiş olmasına da bağlıyorum.

Yani kendini yenilemediği için Batının saldırısına mukabelede bulunamadı, kendini bir koç ve bufalo olarak koruyamadı. Bu da uzun süre geniş getirmesi (biraz da otçul olduğu için) ya da

mağara uykusuna yatmış olmasından kaynaklıdır. Kendi ihmalimiz de var. Onu da görmemiz gerekiyor. Sorunu sadece Batıya yıkmak doğru değil.

“Kur'an'da ahiret tamamen dünyaya dalınarak, dünyayı ıslaha yöneltirken, tasavvuf dünya-ahiret ayrımını yapar”

- Tasavvufu, tarikatları, geleneği; Batılı kavramsallaştırmayla dogmatik ve skolastik nitelendiren bir yaklaşımınız var. Tüm bunların sorunlarımıza çözüm olamayacağını düşünüyorsunuz. Kur'an veya İslam'da tasavvufu ve geleneği olumlayan bir içerik yok mu? Modernizm ve Kapitalizmin rekabetçi, tüketim ve kar hırsını kamçılایıcı, neredeyse heva ve hevesi ilah edici kodlarına karşı tasavvuf ve gelenek neden sadra şifa olmasın?

Uzunca bir süredir Tasavvufun sakat bir doğum olduğunu söylerim. Zühd mesela, tasavvufun temeli zühttür. Zühd Kur'an'da olumsuz bir değerdir. Zühd Kur'an'da savunulan bir değer değildir. Zühd kelimesi, Yusuf (as)'ın kuyudan çıkarıldıktan sonra satılmasıyla ilgili bir ayette geçer. O da peş para etmez, az bir payeye sattılar anlamında.

Zayid, Zaid kelimesi olarak negatif geçiyor. Bu da değersiz anlamındadır. Tasavvufun dünyayı değersizleştirilmesi, aşağılaması, insanın içgüdülerine kök söktürmesi, içgüdülerini reddetmesi İslami açıdan asla kabul edilecek bir şey değil.

Tasavvufun bir de; ruh-beden ayrımı yapması, bedeni aşağılaması, ruhu yüceltmesi asla kabul edilemez. Dünya-ahiret ayrımı yapıp, dünyayı lanetlemesi, aşağılaması da kabul edilemez. Kur'an'da ahiret tamamen dünyaya dalınarak, dünyanın içinden dünya ıslah edilerek, imar edilerek kazanılması gereken bir yer iken, Tasavvuf bizi tamamen dünyadan el etek çekerek, bir lokma bir hırka anlayışına yönelterek, bizleri inziva, zühd, çile kavramlarıyla hemhal olmamızı salık vermektedir.

Epistemoloji açısından ele alındığında da Tasavvuf batın, sezgi ya da aklın devre dışı bırakılması gibi yönleriyle de kabul edilemez. Tasavvufun örgütlenmesine bakıldığında bireyin tüm iradesinin ortadan kaldırılıp, Hristiyanlıktaki gibi bir temsil iddiasında bulunan insanların türemesi, bireylerin özgür iradelerinin tümüyle ortadan kaldırmaları nereden alırsanız alın, Kur'an ve İslam ile bağdaşır bir tarafı yok. Vahdeti vücud anlayışının da İslam ile alakası olmayan bir şey olduğuna inanıyorum.

Tamamen kadim kültürlerden gelen bir öğretinin gelip, İslam'ın içine sızması ve İslam'ın ontolojisini, epistemolojisini, etiğini felç etmesi, nereden bakarsanız bakın tasavvuf tarzında kristalleşmesini, İslam'ın bir tahrifatı olarak görmekteyim.

Bunu niçin söylüyorum? İslamiyet'i öğrenmenin yolu olan birinci kaynağımız Kur'an ise, Kur'an'da dünya ile ahiret arasında sağlam bir denge kurulmuştur. İçgüdüleriyle maneviyatımız arasında bir denge kurulmuştur. Kur'an'da dünya nimetleri ve zenginlik asla reddedilmez. Jung'un kastettiği anlamda ideal dörtlü; duyu, düşünce, ahlaki duygulanım ve sezgidir.

Bunların asla birbirinden kopmayacak tarzda içiçe olduğu, ayrı olmadığı ve bunu da ben kalp, fuad, basiret, nur ve ruh kavramlarıyla ifade ediyorum. Bugün bizim yapmamız gereken şeyin, Kur'an'daki bütünselliği yeniden kurmak olduğudur. Kur'an bütünselliği getirirken, Tasavvufun parçalı kılan yaklaşımını sürdürmenin bugün İslam dünyasının sorunlarını çözeceği kanaatinde değilim.

Bu yüzden Tasavvufu yenileyelim, Tasavvuf derdimize deva olur yaklaşımını doğru buluyorum. Tasavvufun kendisi, mistisizm evrensel bir kategoridir. İbrahim'i öğretinin dışında bir şeydir. İbrahim'i öğretinin içine sızmıştır. Tasavvuf Yahudiliğe sızarak Kabbalizmi, Hristiyanlığa sızarak Manastır hayatını doğurmuştur.

Tasavvuf, İslam'da ise tarikatlar olarak kendini göstermiştir. Bunun insani bir olgu olması, doğru olduğu anlamına gelmiyor. Ben İbrahim'i öğretinin, Peygamberi öğretinin çok daha doğru olduğu kanaatindeyim. Tasavvuf dediğimiz mistik öğretinin farklı bir din olduğu farklı bir ontolojisi, teolojisi, etiği, epistemolojisi olduğunu ve bunun İslam'a girerek İslam kültüründe yaşamış olmasını, İslam toplumlarında görünür olmasını, bizim bu öğretiyi normal algılamamızı gerektirmez.

Nietzsche'nin meşhur bir lafı vardır: **"Hastalık uzun sürdüğü zaman ve yaygın olduğu zaman, kitleler bunu normal olarak algılamaya başlar."** Oysa toplumların böyle iyi gözler üretip, akli başında insanlar, filozoflar, düşünürler üretip, bunun hastalık olduğunu teşhis etmeleri gerekir. Maalesef İslam toplumları büyük çapta böyle insanlar yetiştiremediği için, bin senedir yaşadığımız hastalığı normal algılamaya başladık.

Tarikat tarzındaki cemaatleşmede İslamiyet'ten motifler yok diyemem. Elbette vardır. Oradaki hümanizm, sevgi, barış, merhamet gibi. Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bektaş da İslâmi unsurlar vardır. Fakat İslâmi unsurlar İslam'a mal edilmelidir.

Çünkü onlar zaten İslam'ın hakkıdır. Sanki İslamiyet kaba, sert, şiddet dinidir ve bu sorunları çözemiyor, Tasavvuf ile bu sorunlar çözülür veya Tasavvufla çözebiliriz şeklindeki bir yakla-

şım kabul edilemez. Tıpkı Selefî tarzdaki şiddeti de nasıl İslam'a bağlamıyorsak ve kabul etmiyorsak.

- Kapitalizm ve sekülerizm dalgasına karşı Kur'an'da varolan bütünsellik ve dengenin bir çözüm modeli olduğunu söylüyorsunuz. Bunun için de Tasavvufa ihtiyaç yok mu diyorsunuz?

Kur'an doğru anlaşıldığı takdirde Sekülerizmin insanlığı getirdiği noktadan kurtarabileceği kanaatindeyim. Bunun için de tekrar yeniden bir zühd, yeniden bir dünyayı inkâr, yeniden ruh-beden ayırımına gitmemize gerek yok. Kur'an ve Hz. Muhammed'in öğretisi bize yeter.

- Bu arada Hocam, Seyyid Hüseyin Nasr, Rene Guenon ve bu çizgideki neo-gelenekçi, sufi bir yaklaşım var bildiğiniz gibi. Elitler arasında da teveccühe mazhar oluyor. Kapitalizm, Sekülerizm ve Modernizme karşı ortaya koydukları entelektüel alternatiflikte sözkonusu. Bu yaklaşımı da sorunlu görüyorsunuz bu durumda sanırım.

Kesinlikle görüyorum. O öğretî vahdeti vücuda ve Hinduizm'e dayanıyor. Onun yüzü Hindu öğretidir. Hinduizm kaynaklıdır. İslam coğrafyasındaki vahdeti vücud ile örtüşüyor. Çünkü akrabadırlar, genetikirler.

Dolayısıyla Rene Guenon, Seyyid Hüseyin Nasır gibilerin ileri sürdükleri o öğretinin, insanlığa bir çözüm getireceği kanaatinde değilim.

Ben İbrahim'i öğretinin, Hz. Peygamber öğretisinin çözüm olduğuna inanıyorum. Yalnız Hristiyanlık-Yahudilik-İslamiyet'te şu anda görülen dogmatik teoloji ile değil. Çünkü bu damarın ciddi manada sorunları var.

.....

“İhvan'a demokrasi ve modern toplumla yüzleşme fırsatı verilmedi”

Prof. Dr. İlhami Güler ile gerçekleştirdiğimiz röportajın üçüncü ve son bölümü:

7 Mayıs 2021

<https://www.indyturk.com/node/355821/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/i%C3%87hvana-demokrasi-ve-modern-toplumla-ile-y%C3%BCzle%C5%9Fme-f%C4%B1rsat%C4%B1-verilmedi>

- 1960'larda fikri, 1990'larda ise siyasi olarak canlanan İslamcılık akımının Türkiye'ye sunduğu formu, epistemik ve ontolojik olarak nasıl değerlendiriyorsunuz? Türkiye İslamcılığını; Mısır, İran ve diğer muadili havzalarla kıyaslandığında nasıl bir görünüm arz ediyor?

Muhafazakâr bir yapı sundu Türkiye İslamcılığı. İran'daki gibi devrimci değildi. İhvan gibi de değildi. İhvan'ın hareketi, bir bakıma ıslah hareketi olarak görülebilir. Mısır'daki haliyle de toplumu ıslah etme yönünde bir sağduyusu, bir ahlak önermesi vardı.

İhvan modern dünyayı, modern kapitalizmi ve onun toplumsal formasyonlarını algılama ve alternatif üretme yönünde entelektüel bir tarafı olamadı ve maalesef şimdilik için de başarılı değil.

Muhammed Mursi'yi ele alalım. Mısır'da iktidara geldiklerinde Mısır toplumunun sorunlarını çözecek bir entelektüel kapasite ortaya koyduklarını söylemeyeyiz. Gerçi çok da fırsat verilmedi onlara. Batı darbe ile alaşağı etti İhvan'ı. Zaman olsaydı, demokrasi ile modern toplumla ile etkileşimi olabilirdi ama buna fırsat verilmedi.

Laiklik, hukuk devleti, insan hakları, çoğulcu toplum ile kuracakları ilişki ile etkileşim sözkonusu olabilirdi. Bu onların toplumsal formasyonlarının algılamasında ve alternatif üretme yönünde belki başarılı kılabilirdi. Bu süreyi de onlara çok gördüler tabiri caizse.

Türkiye'deki hareket ise, şeyhlerin ve şairlerin kontrolünde bir hareket oldu. Ama bizim sek, sert, seküler cumhuriyetin şöyle bir sonucu da oldu, Türkiye'deki İslamcı hareket şiddete başvurmadı, terörize olmadı. Demokrasi sınırları içinde kaldı.

Milli Görüş'ü düşünelim, son derece barışçıl ve demokratik zeminler üzerinden ilerlemeye çalıştı. Toplumun sorunlarına odaklanan ve çözmeye çalışan bir yapısı vardı. Türkiye'nin ekonomisi zayıf ve kırılğan bir ekonomi. Kapitalist bir çağda yaşıyoruz, içgüdüler, arzular maşallah şelale akıp gürlüyor. Hepimiz tüketmek için canhıraş hali içindeyiz.

Biraz insafli olmak gerekirse, Milli Görüş ve AK Parti'nin iktidar oldukları zaman performanslarını değerlendirirken bu background açısından bakıldığında **"biraz da biz ölelim"** tarzındaki yaklaşımlarını normal görmek lazım.

Çünkü iktidar olduğunda, sanayi yok, teknoloji yok, kırılğan bir ekonomi var ve ekonomi de neredeyse tamamen sekülerler tarafından paylaşılmış zaten. Geriye tek kaynak olarak emlak-konut-beton kalıyor.

Belediyecilikten geldikleri içinde emlak rantını nasıl yöneteceklerini, nasıl satacaklarını iyi biliyorlardı. Dolayısıyla yirmi yıllık performansa bakıldığında biraz da biz ölelim yaklaşımında olduklarını söyleyebiliriz.

Önceki iktidarlar ile kıyaslandığında vatandaşta şöyle bir algının olduğunu da söyleyeyim: *"Çalıyorlarsa da çalışıyorlar bunlar kardeşim."* Hakikaten de vatandaşın bu ifadesi doğruyu ifade etmekte. Çalma denen şeyin arkasında da, ülkenin ekonomisinin kırılğan oluşu ve muhafazakârların da periferiden geliyor olmalarındandır.

Merkezi iktidara gelince elde gördükleri emlak-konut rantı ile bir zenginler sınıfı yarattılar. Anormal bir şey yok ortada. Başarıları da başarısızlıkları da ortada. İslamcı diyoruz bunlara, İslam deyince pür adalet, hakkaniyet, dürüstlük aklımıza geliyor ama bunlar yok ortada. Burada bir hayal kırıklığı var.

- 60'larda başlayan İslamcı akımın, Milli Görüş ve AK Parti dışındaki aktörlerine de bakışımızı öğrenmek isteriz.

Bunların dışında bir de sivil kanat var, tarikatlar ve cemaatler yani. Cemaat yapısı enteresan bir şekilde tarikatçı yapıdan geldiği için Türk İslam'ı aslında bir tür Tarikatlar ve cemaatler İslam'ıdır denilebilir.

Bu halin FETÖ olarak başımıza patlaması, Osmanlı'dan devraldığımız İslâmi teolojinin yani tarikat ve şeyh merkezli kişi kültürünün ne denli sakat olduğunu bizlere gösteriyor. Bu tarikat ve cemaatlerin bir kısmı da şu anda AKParti içinde örgütlenmiş durumda.

Aynı şey devam ediyor diyebiliriz. Parti olarak Millî Görüş ve AKParti görsek de ikinci yanı da şeyhler ve tarikatlardır Türkiye'deki İslamcı hareketi oluşturuyor diyebiliriz.

"Türkiye'de deizm, Avrupa'dakine benzer teolojik felsefi bir akım olarak ortaya çıkmış değil"

- AK Parti iktidarı demişken, AK Parti döneminde daha çok tartışılan şu deizm, ateizm, nihilizm ve sekülerleşme meselesini konuşsak. İktidarın 20 yıllık sürecinde kimi kazanımları ve başarıları kadar, İslam ve Müslümanlar adına olumsuz örneklik sergilediği, toplumda dine karşı soğukluğu ve tepkiselliği de meydana getirdiği şeklinde bir tespit var kamuoyunda. Sizin sahadaki gözlemleriniz bu şekilde mi? Bu bağlamdaki sekülerizm, deizm, ateizm ve nihilizm tartışmalarını bir ilahiyatçı olarak nasıl bir projeksiyona tabi tutuyorsunuz?

Avrupa'da deizmi, kilisenin teolojisi ve pratiği yarattı. Türkiye'de deizm, Avrupa'dakine benzer teolojik felsefi bir akım olarak ortaya çıkmış değil. Yani deizmi deniliyor ya öyle bir teolojik arayış yok.

Türkiye'de olan ne peki? Türkiye'de olan şu; Fetönün ortaya koyduğu din adına ülkeye yaşattıkları ile AK Parti'nin yirmi yıllık ortaya koyduğu icraatlerden kaynaklı bir tepkisellik diyebiliriz. FETÖ ve AK Parti'nin ortaya koyduğu temsil ve performans, yeni kuşaklarda özellikle Z kuşağında olumsuz etki yarattı.

Cumhuriyet kurulduğu zaman, Batılılaşmış kadrolar, şeriat Ortaçağa ait diye karşıydılar. El kesme, çarşaf gibi semboller ve ekstrem örnekler üzerinden, şeriatın gerici bir kategori olduğu ileri sürülerek, 50'lere kadar gelindi.

Şu anda olan ise, Türkiye'de İslam diye sunulan Sünniliğin ya da Ehl-i Sünnetin imajının bu hale döndüğüdür. Sünnilik giderek pejoratif hale geliyor. Niye? Dili ve söylemi arkaik olduğu için. Terminolojisi ve uygulamalarına bakıldığında, kıyafet, dil ve medyada görünür din adamlarının konuşmaları görüldüğünde; gençler ve Z Kuşağı tarafından ilkel, bağnaz, dogmatik, arkaik görülüyor.

İlahiyat camiası Z Kuşağına karşı bir dil geliştiremedi. Din üzerine konuşanların, din dili ve retoriği bugünün diline uyarlanamayınca, bu sefer temsil iddiasındaki insanların pratiğine odaklandı. Bu odağa baktıklarında da şunu söyleme noktasına geliyorlar artık insanlar: **"Eğer bunlar Müslümanca, ben Müslüman değilim, nedir bu Allah aşkına, böyle Müslümanlık mı olur..."**

Deist olduğunu söyleyen insanlarla konuştuğunuz zaman, Tanrıya ve ahirete inandıklarını görürsünüz. Hatta birçoğu Hz. Peygamber'e de inanıyor. Dinini kaybetmiş değiller. Bu yönüyle bakıldığında Batıdaki gibi bir deistlik yok. Çünkü Peygamberimizi inkâr etmiyorlar.

Deizmin koşullarından iki tanesi şudur, Peygamber ve vahyi kabul etmemeleri. Bugünün modern insanına, 7'nci yüzyıldaki bir hüküm iğretici ve korkutucu geliyor, ya da anlamıyor bu hükümleri. Benim de dâhil olduğum tarihselci perspektife, şayet ilahiyatçılar Kur'an'a, İslam'ın tarihteki yürüyüşünü yorumlatabilseler idi, antropolojiye, tarihe, politikaya ait birçok bagajı indirmek mümkün olabilirdi.

Bu konuda İlahiyat camiasının iyi bir performans sergilediğini söyleyemeyiz. Ama tarihselci perspektif benimsenmeyip, çağın yeni olgularını aklın ve vicdanın süzgecinden geçirmeden nasıl olsa her şey mutlak olarak Kur'an ve sünnette var ön kabulü ile din diye sunuluyorsa

İlahiyatçılar/âlimler/yazarlar tarafından, Z kuşağının da bunu yutmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Çünkü bunlar derin ve etraflıca bir dini bilgiye sahip olmasalar da, mantıki taraflarıyla bu dini olgu ve sorunlara dair sorular sorabiliyorlar. Bunun üstüne bir de Tarikat ve kimi cemaatlerin sunduğu şeyin Ehl-i Sünnet tasavvuru olduğunu da eklersek, Z kuşağı **”Bunlar Müslüman ben Müslüman değilim”** noktasına gelmiş oluyor maalesef.

- Batıdaki gibi bir deizm değilse o zaman bunu bir arayış olarak mı görmeliyiz? Bir ara durakta olma hali olarak görebilir miyiz? Ya da İslam'ın sağlıklı anlaşılmasına yol açacak geçici bir durum olarak mı görelim?

Bir açıdan bakıldığında bu bir sağlık alametidir. Çünkü mevcut performanslarıyla din insanları tatmin etmiyor. Buna mevcut kavramsal ve kurumsal dillerini de eklediğimizde ortaya bir anakronizm çıkıyor. Dolayısıyla burada bir arayış sözkonusu olabilir. Bunun çok derin teolojik arayış olduğunu söyleyemeyiz. Sadece el yordamıyla bir arayış denilebilir.

“İslamiyet'in metafizik ile ahlaki değerlerinin insanlığın sorunlarını çözeceğine inanıyorum”

- Görebildiğim kadarıyla, sorunları tespit eden tarafınız kadar çözüme odaklı önermeleriniz de var. Son kitabınız “Evrensel Ümmetçiliğe Doğru”da, Din istismarı, laiklik, dogmatizm ve kapitalizme karşı evrensel ümmetçilik ya da direniş teolojisi çözüm önerisi sunuyorsunuz. Bunlara karşın 2015 yılındaki bir söyleşinizde Laiklik vurgunuzu gördüm. İç savaş, totalitarizm ve din istismarından bizi kurtaracak tek bir şey vardır, o da laikliktir diyorsunuz. Ne dersiniz?

İslamiyet'in metafizik ile ahlaki değerlerinin insanlığın sorunlarını çözeceğine inanıyorum. Çünkü İslam'ın evrensel olduğuna inanıyorum. İslam ile kastım, Hz. Nuh'tan Hz. Muhammed'e kadar gelen İbrahim'i öğretiyi kastediyorum.

İbrahim'i öğretinin de birkaç ana önermesi var. Allah vardır, Allah âlemden ayırdır, Allah insanı yaratmıştır. Burada insanı denemektedir. Denenme, adalet ve zulüm, iman-küfür üzerinden gerçekleştirilmektedir. İmanı ve adaleti tercih edenler kurtulur, küfrü ve zulmü tercih edenler ise ahirette kaybeder. Kısacası budur İbrahim'i öğretisi.

Buradan yola çıkarak da, politik olarak **”Rahmani Siyaset”** dediğim kavramsallaştırmayı öneriyorum ben. Rahman ne demek? Rahman olan Allah, insanları denemek için insanlara

özgürlük vermişse yani insanlar eşit davranıyorsa, devlet örgütlenmesi de öyle olmak zorundadır. Laiklik ile kastım, aslında dindarları tutan bir devlet yönetimi değil.

Aynı dine inanan insanların yönettiği bir devlet hali değil. İslam'ın böyle olmadığına inanıyorum. Evrensel ümmetçilik ile sunduğum önerme, kendini Medine Vesikası'nda ortaya koyar. İslam'ın siyasal pratiği, din ayrımı yapmadan dost-düşman ayrımını ise adalet zulüm üzerinden yaparak bir siyasal yapı kurmayı ifade eder.

Adalet-zulümde insanların dini sorulmaz. Mazlumder'in bir mottosu vardı: ***"Mazluma kimliği sorulmaz"*** diye. Devletin dini adalettir. İslam devletini anakronik buluyorum ve İslâmi açıdan doğru bulmuyorum.

Evrensel ümmetçilik demek, Medine Vesikası'nda olduğu gibi, hakkaniyete ve vicdana dayanan, Müslümanları da Müşrikleri de, Yahudi ve Hristiyanları da bağlayan ortak bir racon, ortak bir anayasa oluşturmaktır. Oluşturacağınız anayasa, adalet ve hakkaniyet ilkesine dayanmalıdır.

İslam, biz ve öteki ayrımını, adalet ve zulüm üzerinden yapar. Mümtehine 7-8. ayette geçtiği gibi. *"Düşman olan; sizi yurtlarınızdan çıkararak, sizinle din hususunda savaşan kimselerdir"* diyor bize ayet. Bakara süresi 193.ayetinde de ***"Zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur"*** şeklinde bir kriter veriyor bize Kur'an. Bu açıdan bakıldığında, aslolan insanların günahsızlığıdır.

Aslolan eşyada ibahadır, Yahudiliğin herşeyi yasaklayan, haram kılan şeriatına ters olarak, İslamiyet'te ve eşyada aslolan ibahadır. Haramların sayısı son derece azdır.

"Din dili; akli ve ahlaki olmalı. Makasıda ve maslahata dayanmalı"

- İbaha derken Hocam?..

İbaha, mubah demek. Helal demek istiyorum. Hanefilerin meşhur bir cümlesi var: ***"İsmet, ademiyetten gelir."*** Bunun anlamı şu. Âdem olan herkes, ismet sıfatıyla doğar yani temiz ve masum doğar demek isteniyor.

Esas olan buysa, bu İslam'ın doğal bir din olduğunu ortaya koyar. İddia edilenin aksine teokratik bir yapı İslam'da yoktur. Tanrı veya din adına ortaya çıkıp, temsil iddiasıyla ortalığı şiddetle terörize etmek, kilisenin yaptığı gibi bunlar İslam'da yoktur.

Tarihteki İslam'ın yürüyüşünde vardır, ama İslam'da yoktur. Bunun için diyorum ki, din adına siyaset yaptığınız zaman, Tanrı ve İslam adına konuştuğunuz zaman kaçınılmaz üç tane tehlike beliriyor. Bir, din istismarı. Muaviye'nin yaptığı gibi.

İki, Haricilerde olduğu gibi terör ve şiddet yaratabiliyor. Hariciler Hz. Ali'yi niye öldürdüler? Kâfir olduğunu düşündükleri için. Bunda da samimiydiler. Kilise de çok samimiydi. Bir gecede 35 bin Protestan'ı kestiler. Bunu da Allah rızası için yaptıklarına inanıyorlardı.

Şunu söylüyorum, din adına ortaya çıktığınız zaman bunun üç büyük tehlikesi ortaya çıkar. Dogmatizm, totalitarizm ve iç savaş. Bunlardan kaçamazsınız. İŞİD, FETÖ bunun örnekleridir. Buradan kurtulmamız lazım.

Kurtulmak için laiklik dediğimiz zaman sekülerizm demiyorum. Kullandığımız dilin akli olmasını, ahlaki olmasını, maslahata dayanmasını ve makasıda dayanmasını söylüyorum. "Devlet modeli olarak laikliği değil, demokrasiyi tercih ederim"

- Bir devlet modeli olarak söylemiyorsunuz laikliği..

Devlet modeli desem, demokrasiyi tercih ederim. Laikliği değil. Neden mi? Şura ilkesini Kur'an'da bulduğum için. Şura ilkesi biliyorsunuz, Yemen'den geliyor. Şura, Sebe melikesinin uyguladığı senatodur. Hz. Süleyman tipik bir kraldır. Belkis'a diyor ki: **"Gelip, senin ülkeni yerle bir edeceğim."**

Belkis de, durumu anlıyor ve hemen senatoyu topluyor. Bu anlattıklarım Nahl süresinde geçer. Senatoyu toplayıp, **"Siz olmadan ben asla karar veremem"** diyor. Senatonun kararını alarak, Hz. Süleyman'a karşı tedbirleri alıyorlar böylelikle.

Şura, bugün için demokrasiye yakın bir şeydir denilebilir. İlla bir form olacaksa bu olabilir. Forma gerek yok diyorum ben yine de. Aslolan politik sorunları çözecek kişilerin dilinin akli, ahlaki, gerekçeli, kamu maslahatını temin etmeye dönük olmasıdır. Yani makasıdlı ya da hukuk felsefesinde olan Makasıdü'ş-şerîa'ya dayanmasıdır.

Böyle bir din ve dil ile; siyasi, iktisadi, hukuki... sorunlar İslami olarak çözülebilir düşünce-sindeyim. Bir yönüyle buna İslamcılık da denilebilir. Bu tip sorun çözen insanlarda, iki koşulun olmasını isterim.

Hasbi olmak ve muhasibi olmak. Yani dürüst olmak ve critical/kritikçi olmak. İkili davranmamak, ikiyüzlü olmamak. Niyetiniz halis olabilir ki bu yetmez, sonuna kadar kritikçi bir yapıya da sahip olacaksınız.

“Bana İbrahimist, Ömerist, Alevi ve Davudi diyebilirsiniz”

- Çağın sorunlarına karşı evrensel İslam'ın ya da *”Rahmani Siyaset”* diye formüle ettiğiniz çözüm öneriniz var. Bunlarda oldukça İslamcı kavramsallaştırmalar. Oysa sizin için; oryantalist, batıcı, Modern İslamcı, modernist, akılcı, Mutezile yanlısı vs deniliyor. Oysa Direniş Teolojisi kitabınızda geçen şu cümleyi konuşup, duruşunuzu merak ediyorum: *”Seküler, kapitalist ve modernist yaşam tarzının yarattığı tahribata karşı gezegenimizi kurtaracak olan İlahi nurdur.”* Ancak özgür irademizle, ahlaki olarak Tanrı'nın buyruğuna boyun eğsek diye de ekliyorsunuz.

Kötü söz sahibinindir demekle iktifa edeyim. Oryantalist, batıcı, aydınlanmacı nitelendirmelerini kabul etmiyorum. Ben kendimi nasıl tanımlıyorum? Ben, İbrahim'i, monoteist öğretiyi benimsiyorum. Bana İbrahimist diyebilirsiniz.

İbrahimist dediğim zaman, Hz. İbrahim Peygamberlikten önce bir düşünürdü biliyorsunuz. Önce düşünür olarak başlıyor. Genç iken, kendi toplumuna başkaldırıyor. İbrahim aynı zamanda hanıftı (Hanif: Tevhide ve tek Tanrıya inanan) Toplumun geleneksel katı muhafazakâr değerlerini eleştiriyor. Bu yönüyle ilk önderim ve pirim Hz. İbrahim'dir.

İkincisi Ömeristim, bana Ömerist diyebilirsiniz. Hz. Ömer biliyorsunuz, muhafazakâr sahabelerin gerekçesiz, Kur'an'ın bütün ayetlerine sorgusuz sualsiz, tümüyle ve kimi zaman öylesine teslim olmalarına karşın, kendisi anlamacıydı, gerekçeci idi.

Hz. Ömer öyle derin bir ahlaki ve basirete sahipti ki, hem cesareti hem adaleti hem de hakkaniyeti ve vicdanı gelişkindi, dogmatik değildi. Gerekçeci oluşunu çok önemsiyorum. Peygamberimiz (as) Hz. Ömer hakkında şöyle demiş: *”Allah hakikati, Ömer'in kalbi ve lisanı üzere kılıyor.”*

Ömerist olduğum kadar da Aleviyim aynı zamanda. Hz. Ali'de bulduğum kahramanlık veya savaştan birisi olmasına rağmen aynı oranda da içli bir adamdı. Hz. İbrahim gibi maneviyatı derin bir adamdı. Hz. Osman gibi biraz dünyevi ya da deyim yerindeyse seküler değildi.

Bundan başka ben Davudiyim. Bana Davudi diyebilirsiniz. Hz. Davud askerdi ama aynı zamanda Zebur'u yazacak kadar içli ilahiler de söyleyen bir insandı. Zebur'u okursanız, Hz. Davud'un derin bir adam olduğunu görürsünüz.

Bütün bunlardan sonra şöyle nitelendirebilirim kendimi, akli başında bir mücahit, militan ve bir müçtehid diyebilirsiniz bana.

“Türkiye’de kimlik oluşturma; dayatma, dogma ve düşmanlık üzerinden ilerliyor. Dinleme, düşünme ve diyalog ile değil”

- *”Aklın İçindeki İlhamlar”* kitabınızda geçen ifadelerinizle soracak olursam; *”Din (vahiy/peygamberlik), bize yön (hidayet) gösterebilir yeter. Yolu (şeriat) biz bulacağız ve yürüyeceğiz. Çünkü nesiller ve toplumlar olarak birbirimize benzediğimiz kadar (tümeller), birbirimizden farklıyız da (tikeller)”* diyorsunuz. Türkiye'nin farklı düşünce, inanç, mezhep ve etnik yapısındaki bu çoğulcu toplumda bu yolu nasıl bulmayı ve yürümeyi düşünüyorsunuz diye sorsak?

Kur'an-ı Kerim’de iki-üç defa geçen ve bence İslamiyet’i özetleyen bir ayet var. Ahirette cehennemlikler birbirleriyle konuşurken, biri diğerine diyor ki *”Eğer biz akletseydik ve dinleseydik burada olmayacaktık.”* Dolayısıyla ben akletmeyi ve dinlemeyi İslamiyet’in özü olarak görüyorum.

İslamiyet nedir dersiniz? İslamiyet düşünme ve dinlemedir derim. Eğer biz düşünme ve dinlemeyi devam ettirirsek, düşünme ve dinleme sürecinde ihtilaflarımız ortaya çıkabilir ama aynı zamanda beraberinde icma da yaratır. Yani konsensüs, müzakere oluşur.

Dolayısıyla ben tarihin yürüyüşünü bu iki kavrama bağlarım: İctihad ve icma. Sürekli içtihad edeceğiz yani düşüneceğiz, karar vereceğiz, yeni hükümler vereceğiz ve bunları tartışacağız. Tartıştığımız oranda birbirimizi ikna ettiğimiz oranda da icma ile yürüyeceğiz.

İcma edemediğimiz durumda ise, herkes kendi yoluna gidecek. Yani dışlama yok, tehdit yok, hakaret yok, baskı yok dikkat edilirse sunduğum bu önermelerde. Yani birbirimizi zorlamayacağız, taklit yoluyla hakikati zorlayarak şiddete başvurmayacağız.

Kamu hukukunu, kamu otoritesinin hakkaniyete dayalı şiddetini kastetmiyorum. Dini anlamdaki şiddeti kastediyorum. FETÖ ve İŞİD yaratmamamız gerekir. Tanrı adına insanları kesmeyeceğiz. Böyle bir hakkımız yok.

Yeni bir yazı yazdım, *Karar* gazetesinde. Yazının başlığı, *Türkiye: Kabileler panteonu*. Şu an kabileler ve kabilecilik var maalesef memlekette. Burada beş tane panteondan, kabileciliğinden bahsettim. Türkiye’de eksiklerimiz olan maalesef düşünmenin olmaması, bu da dinlemeyi ortadan kaldırıyor.

Düşünme olmayınca, dinleme olmuyor. Dolayısıyla müzakere de çıkmıyor. Mezheplerden, cemaatlere, oradan Tarikatlara son olarak da particiliğe evrildik. Türkiye'de parti demek, cemaat demek, tarikat ve mezhep demektir. Kapalı kabile demek sonuçta.

Cümleleriniz gidip duvara değişiyor, sonra tekrar size geri dönüyor. Mezhepleri, tarikatları, partileri, cemaatleri bütün bunları aşarak; insanların düşüncelerini, birbirlerini dinlemelerini ve diyalog yürütmelerini öneriyorum.

Türkiye'de kimlik oluşturma; dayatma, dogma ve düşmanlık üzerinden ilerliyor. Kimliklerimizi dinleme, düşünme ve diyalog ile yenileyemiyoruz, bu yüzden de kimliklerimizi tekâmül ettiremiyoruz. Katı, gelenekçi, slogan atan, dogmatik ve çıkar örgütlenmesindeyiz neredeyse her birimiz. Bu cendereden çıkmamız gerekir.

- Bu düşünme tarzından da sadra şifa bir şey çıkmaz zaten.

Bir şey değil, hiçbir şey çıkmaz.

“Şu anda ortalıkta eli yüzü düzgün bir Aliya İzzetbegoviç göremiyoruz”

- Madem critical üzerinde çok duruyorsunuz 2015 yılındaki bir söyleşinizdeki şu tespiti konuşalım isterim. "Avrupa'daki Rönesans'ı, özellikle reformu; Luther ve Calvin çıkıp kilisenin metodolojisini ciddi şekilde critical ettiler ve onu aştılar. Ama biz 200-300 yıldır Batı'nın baskısından başımızı kaldırıp, akliselimle 'epistemeyi gözden geçirelim' diyemedik" diyorsunuz. Batının baskısı, sömürgesi ile epistemolojik yenilenme arasında nasıl bir ilişki kuruyorsunuz?

19'uncu yüzyıla kadar kendi mağara uykumuzdan dolayı epistemik açıdan anakronik kalmıştık. *"Et-tekraru ahsen velev kane yüz seksen"* dediğimiz zaman kendi kendimizi uyutuyorduk. Bizden kaynaklanan geviş getirmemiz ya da cepten yememiz, imparatorluğu bitirdi.

Politik ve sosyal gövdeyi dağıttı. Direnemedik. Fakat ondan sonra kaybedişimiz, işgal edilmişimiz özellikle İslam toplumlarında bir aşağılık psikolojisi, bir güvenlik/korumacılık duygusu geliştirdi. Üzerimize gelen dalga büyük olduğu için, korkumuzdan dolayı güvenliğe, varolan negatif dini değerleri de korumaya yöneliyoruz. Ne bulduysak, ona sarılıyoruz.

Batı, bilim ve felsefe geliştirmiş, bu da yetmemiş teknoloji ve ekonomi geliştirmişti. Adeta şeytan gibi üstüne geliyor. Bütün cephelerde de yenilmişsin. Düşüncede, iktisatta, kültürde, mimari de yenilmişsin. Sorun olmak ya da olmamak mesabesine gelmiş artık.

Bu denli üzerimize gelen tsunami karşısında, elbette ki ideal olan, özeleştiriyi yapmak ve epistemeyi kritiğe tabi tutmaktır. Bunu yapamayınca da Osmanlı'daki teolojinin fosilleşmesi yani dini düşüncenin donması, mumyılanması gibi bir durumu yaşadık.

Cumhuriyet ise çok sert bir şekilde bu donmayı reddederek doğdu. Cumhuriyet kadroları; şeriatı, hilafeti, saltanatı ve tarikatı reddetti ve ilga etti. Bu reddi doğuran o fosilleşmeydi, donmaydı.

Mevcut değerlerin reddedilmesi, tarikat, hilafet, şeriatın kaldırılması muhafazakâr kitlelerde ne buldularsa, ona körü körüne sarılmayı ve korumayı/güvenliği beraberinde getirdi. Etkiyeye tepki yani anlayacağınız.

Bu refleksi bir yere kadar kitlelerin yapmasını anlayabiliriz. Ama entelektüeller, âlimler bu müktesebatı ya da epistemiyi yeniden gözden geçirelim demediler, tecdide yönelmediler. Yönelenlerin kısmı da, maalesef muvaffak olamadı.

Tecdit olamayınca da 1950'den sonra İslamiyet'i paçoz diyebileceğimiz kimi insanlar temsil etmeye başladılar ve bunlar da egemen oldu. Cumhuriyet kadrolarının devralınan mirası reddedişleri, refleksif olarak kitlelerin paçoza teslimiyetini de beraberinde getirdi.

Çünkü bunlar dini, geleneği koruyan aktörler olarak algılandı. Yoksa dinin elden gidişi daha da hızlanacaktı veya artacaktı. Şu anda o paçoza maalesef hala yaşıyoruz.

Şu anda ortalıkta eli yüzü düzgün bir Aliya İzzetbegoviç göremiyoruz. Roger Garaudy göremiyoruz, akli başında bir Ali Şeriatî veya Mehmet Akif göremiyoruz.

Daha ilerisini de söyleyeyim; diyanetçiler, cemaatçiler, tarikatçılar, siyasetçiler de maalesef paçoz. Böylesi bir tabloyla karşı karşıyayız.

- O halde, bu tablo daha uzun bir süre devam edecek gibi görünüyor.

100'ü aşkın İlahiyat fakültesi var. Bu ilahiyatlar eğer ciddi bir şekilde modern bilimle, felsefeyle, sosyal bilimlerle mücehhez olup, bu nosyonlara bürünüp, İslam'ın temel değerlerini yeni bir entelektüel dile çeviremezlerse yani hala dogmatik ve sloganik bir şekilde devam edilecekse, bu iş olmaz.

Körün gözü açıldı. Z kuşağı öyle sloganla, vaazla yetinmiyor. Soru ve cevabını almak istiyor. Aynı Kur'an'ın indiği dönemde soruların sorulması, Allah'ın soru alması gibi.

Allah soru alıyordu biliyor musunuz? Müslüman âlimler, ilahiyatçılar, entelektüeller maalesef soru almıyorlar. Soru alıp, mantıklı, gerekçeli cevaplar vermek gerekiyor oysa insanlığa.

“Çağımızın postmodern nihilist pozisyonu, örümcek ağı ya da koza gibidir”

- Yüzden fazla ilahiyatlar bu durumda ise ufukta bir karartı bir ışık belirmez mi diyorsunuz yani.

Allah'tan umut kesilmez. Kur'an'da Ankebut süresi var. Bu sürede Allah'tan başka dost edenlerin durumu örümcek ağına benzetilir. Evlerin en zayıfının örümcek evleri olduğu ifade edilir.

Çağımızın şu andaki postmodern nihilist pozisyonu, tekno-citylerin oluşması ve yapay zekâ ile birlikte insanların bir tür bu kozanın içinde olduklarına inanıyorum. Bu koza ile Ankebut süresinde geçen zayıf ev olan örümcek ağları bence aynı şeylerdir.

Yani bu durumu aşabiliriz demek istiyorum. Çünkü örümcek de bu koza da zayıftır. İnsanın tekrar Tanrıya yönelmesi lazım. Kur'an'da bir ayet var. Allah yeryüzünün ölümünden sonra onu tekrar diriltir şeklinde.

Bugün bu postmodern nihilist dönem, örümcek ağının içinde sıkışma hali veya insanlığın ölümünü biz tekrar Tanrıya ve İbrahim'i öğretiye özgür irademizle ve aklımızı kullanarak dönersek şayet, yeryüzünü tekrar diriltebiliriz.

Kuşaklar veya toplumlar Tanrıyı unutulursa, Allah da insanları unuttur, onları kendi başına bırakır. Kur'an'da geçen ifade de Allah'ın unutulmasıdır zaten. Allah kendini insanların gözüne sokmaz.

İnsanın bizatihi kendisi Tanrıyı aramalıdır. Bu yüzden insanlık Tanrıya ve doğaya yöneldiği takdirde, Tanrının rahmet elinden şifa bulacağına inanıyorum. Yeter ki üzerine düşeni yapsın.

“Müslüman halkların entelektüel performansların yetersizliği ile birlik içinde olamamaları hazin bir durum”

- *'Direniş Teolojisi'* makalenizde *”ABD ve Avrupa Ortadoğu'daki Müslüman halkların direnişini Siyasal İslam, Fundamentalizm ve Terörizm olarak yaftalamaktadır. Bu hareketin terörle ilişkisi ve teolojisi bazı yönlerden problemli olmasına rağmen, totalinde emperyalizme ve Siyonizm'e karşı bir direniş ve başkaldırıştır”* diyorsunuz. Arap intifadasını da belki böyle okuyorsunuzdur. Bugün itibarıyla da böyle mi düşünüyorsunuz?

Son geldiğimiz nokta, “Arap Baharı“yla İslamcı iktidarların performanslarının çok iyi olması ve Suriye'deki durum ile baharın kışa dönüşmesi oldu. Bu dönemde çok kötü iki aktörde ortaya çıktı. FETÖ ve İŞİD.

Türkiye'deki İslamcı düşünce FETÖ diye Amerikan kucağında bir örgüt yarattı. Arapların selefiligi de Amerika ve İsrail'in kucağında İŞİD diye bir örgüt yarattı. İslam toplumlarına bu iki örgüt çok zarar verdi.

Her ne kadar Telos olarak, bir direniş ruhu olarak İslam'ın ahlakı ve metafiziği İsrail ve ABD gibi bölge üzerinde tasallut kurmaya çalışan güçlere karşı direnmeyi salık verse de, bu iki örgütün teröre varacak tarzda kendi akli muvazenesini yitiren hareketleri şimdilik için buna engel oldu.

11 Eylül'den, Avrupa'nın kimi şehirlerinde patlatılan bombaları bu çerçevede okuyabiliriz. Bugüne baktığımız zaman ise, Müslüman halklarda entelektüel ve düşünsel performansın eksikliği, kapitalizm ve emperyalizmin meydan okumalarına karşı İslam coğrafyasını ve Müslüman toplumları kendi içinde örgütleyemeyip, ortak bir dil oluşturamaması, ortak bir İslam birliği kuramaması hazin bir durumdur.

Oysa bir Telos olarak İslam'ın metafiziği bunu yapmaya mukadderdir. Maalesef şu anda olan ise, ABD ve İsrail'in etnik ve dini olarak bölgemizi paralize etmesi, paramparça etmeyi başarması ve bunun sonucunda ortaya çıkan kapışma ile beliren istikrarsızlık hala devam ediyor.

Bunu salt ABD ve İsrail'e bağlamak yanlış olur. Burada demin belirttiğim gibi, Müslüman halkların birlik oluşturamamaları, son 50-60 yıl içinde üretmiş olduğu literatür ve dilin yetersizliği İslamcı diyebileceğimiz bir praksis yaratamamasına da yol açtı.

- Bu söylediklerinizden, emperyalizme karşı Ortadoğu halklarının direnişe dair bir başarısızlık mı var yoksa bir geri çekilme mi ya da sizin ifadenizle mağara uykusuna girme mi demek lazım?

Bir başarısızlık var. O da anlaşılır bir şey. Çünkü iki yüzyıldır bir arayış ve çaba içinde. İslam dünyasının mağara uykusu çok uzun sürdü. Toplamda aradaki mesafe çok çok uzun.

Avrupa'nın ise, 300 yıllık bir çabası var, entelektüel, politik ve iktisadi açıdan. Şu anda İslam dünyasının bu mağara uykusundan çıkması ya da dünyaya meydan okuması gibi bir şey yok maalesef.

“İslamcılığı Kur'an'ın yaratmaya çalıştığı o Telosun sürekli yeni söz söylemesi ve dogmatik biçimde boyun eğmemesi olarak anlıyorum”

- *”Muhafazakârlığın Soykütüğü”* makalenizde Türk muhafazakârlığını çok iyi resmetmişsiniz. Bu makalenizde bariz bir şekilde Muhafazakâr ile İslamcıyı ayırt ediyorsunuz, muhafazakârlık ile İslamcılığı da. Nedir aralarındaki fark? Muhafazakâr aktör ile İslamcı aktöre örnek vermenizi istesek ne dersiniz?

Ben İslamcılık derken, İslamcılığı Kur'an'ın yaratmaya çalıştığı o Telosu yani sürekli yeni söz söylemeyi, söylenmiş sözlere taklidi veya dogmatik olarak boyun eğmeyi değil, bu boyun eğmemeyi anlıyorum.

Muhafazakârlık ise taklidi olmayı ve boyun eğmeyi ifade eder. Muhafazakârlık, konservetizimdir. Olanı korumadır. Olanı korumada taklit ile olur. Bu matah bir şey değil. Muhafazakârlık biraz konformizmdir, biraz üçkâğıtçılıktır, biraz çıkarıcılıktır. Yani Tanrının gözüne girme, bu arada menfaatinden taviz vermeme gibi ahlaki olmayan bir tarafı da vardır muhafazakârlığın.

Müslümanlığı ise daha ziyade bilinç hali, muhasibi olma durumu, hasbi olma hali, kül yutmama, tetikte olma, uykusuz kalma, vicdanı diri olma, dinleme, düşünme, müzakere, diyalog hali olarak görüyorum. Normal olan da budur bence. Hayat ancak böyle deruhte edilir.

İslam'ın özünü burada görüyorum. Allah da tarihi süreç içinde muhafazakâr ya da statik değil, sürekli neshederek, şeriatleri birbiriyle değiştirerek, yenileyerek toplumsal ve siyasal hükümler vaz eder.

Bir bakıma tecditten yanadır. İslamiyet tecdit yanlısıdır, muhafazakârlık bunun tam tersidir. İslam özü itibarıyla bid'at çıkarmadır. Bid'at demek yeni bir şey çıkarmak, yaratmak demektir. Dikkat ediniz, bid'atı bugünkü anlamıyla kullanıyorum.

Bunu söylerken mutlak bid'atçı olmak, her şeyi yenilemek gibi bir şeyi kastetmiyorum ki bu doğru değildir. Geleneği koruyabilirsiniz. Oysa benim söylemeye çalıştığım ise geleneği tecdit etmek, yenilemektir.

Batının yaptığı budur. Rönesans, reform, aydınlanma batıda varolan önceki değerlerin yenilenmesidir, evrilmesidir, onların yeni formlara kavuşturulmasıdır. Doğru olan da budur. Bizim de yapmamız gereken budur.

İslamiyet bunu gerektirir. Hz. Muhammed, kendinden önceki Peygamberlerin söylediği davayı savunuyorum dedi. Mevcut Arap katı gelenekçiliğini, atalarından ve babalarından aldıkları yolu savunmadı.

Dolayısıyla iki arada bir derede müteyakkız olmak, sürekli yeni söz söylemek, söylenmiş olan sözleri yeniden dinlemek, onlara yeni formlar kazandırmak çabasının daha doğru olduğu kanaatindeyim. Bunun için muhafazakârlığı matah bir şey olarak görüyorum.

“Muhafazakârlık, tanrının gözüne girme, bu arada menfaatinden de taviz vermeme zihniyeti”

İslamcı aktöre örnek olarak, Aliya İzzetbegoviç'i örnek verebilirim. Mehmet Akif, Roger Garaudy, Ali Şeriatî'yi söyleyebilirim. Dikkat edilirse bu İslamcılar sürekli dinamiktirler, kendilerini yenilerler, eşikte dururlar, külyutmazlar, değişimden yanadırlar, akli başında olan insanlardır.

Muhafazakâr için de şu anda Türkiye'deki mevcut cemaatçi, tarikatçıları örnek verebilirim.

- Bir söyleşinizde ”Sol teoriye İslami bir aşu yapmak bana pek makul gelmiyor. Bu sistem de yeryüzünde cennet kurma peşinde koşuyor” diyorsunuz. İslami sol tartışmalarına bakışınızı bu vesileyle öğrenmek istiyoruz?

- Birikim'deki İslami sol tartışmalar esnasında Tanıl Bora, benden bir yazı istemişti. Yazıyı yazdım fakat yazıyı Tanıl Bora bilerek yayınlamadı. Orada İslami sol tartışmalarına eleştirel bir bakışım vardı. İslam'ın kapitalizme ve liberalizme indirgenmesi kadar İslam'ın sola indirgenmesinin de doğru olmadığını yazmıştım.

Muhtemelen bundan dolayı yazı dergiye konulmadı. İster liberalizm olsun ister sol olsun, nitede bunlar her ne kadar politik iktisadi teoriler olsalar da arkalarında bir metafizikleri var. O metafizik de büyük ölçüde yaşamın sadece bu dünya olduğuna veya biricik yaşamamızın burası olduğunu savlıyor.

Burada nasıl mutlu oluruz, burada nasıl refah içinde yaşarızın formülünü arıyorlar. Liberal teori özel mülkiyete, özgürlüğe vurgu yapıyor. Sol teori de, kamu mülkiyetine, emeğe vurgu yapıyor.

Ben İslamiyet'i ve Kur'an'ı az çok tanıyorsam şayet, şunu diyebilirim ki Kur'an bu ikisine de uymaz. Kuran iki dünyalı bir yapıyı vazeder. Ahiret ve dünya yani. Bu iki dünyalı yapı, sadece metafizik olarak değil, politik ve iktisadi da buna göre doğuruyor.

Yıllar önce bir makalemin başlığı idi, “İktisad İtikaddır” şeklinde. Şimdi tek dünyalı bir metafiziğin doğurduğu politik ve iktisat ile iki dünyalı metafiziğin doğuracağı politik ve İktisad kesinlikle birbirinden farklıdır.

Çünkü çift dünyalı dediğiniz zaman, bu dünyada özel mülkiyet tamam, bu dünya nimetlerine evet, içgüdülere evet ama bununla birlikte bir de ötekini düşünme var. Yani infak var Kur'an'da. Mesela ayet der ki: ***”Sizin mallarınızda yoksulların ve mahrum olanlar için bir hak vardır.”*** Bu da infaktır.

Zekâtın dışında bir şeydir infak. Zekât zorunlu vergidir. İnfak ise gönüllü olarak özel mülkiyetinden denemek için ötekine verdiği bir şeydir. Özel mülkiyetinden, kazancından, kapitalinden demek istiyor.

Niçin yapılıyor bu? Karşılığını öteki dünyadan almak için. Kur'an'ın bu dili son derece açık. Mekke ve Medine'nin ticari dili olduğu gibi Ahirete transfer edilmiş, adeta tercüme edilmiş. İslam; ticaretten, borçtan, kardan, zarardan bahsediyor.

Bu veresiyeli bir ekonomidir, Ahirette tecil bir ekonomidir. ***”Allah'a güzel bir borç verecek olan kimdir?”*** diyor bir ayet. Bu Kur'an'ın karşılığını yani tecilini Ahirette alacağımızı bildirmesi demektir.

“Sol teoriye İslami bir aşı yapmak bana pek makul gelmiyor”

İkili dünyaya sahip olan İslam'ın yaratacağı politik ve iktisadı düzen ile tek dünyalı liberal veya sosyalist düzenin yaratacağı politik ve iktisadı düzen aynı olabilir mi? Sol teoriye İslami bir aşı yapmak bana pek makul gelmiyor dememin sebebi de budur.

Çünkü bu iki sistem, sadece yeryüzünde cennet kurma peşinde koşuyor. Bugüne kadar da savaş, kriz, yoksulluk, ekolojik tahribat sundu insanlığa. Özgürlük, adalet, hakkaniyet, eleştiri, emeğe saygı, zulme karşı olmak, sömürüye karşı olma gibi açılardan solun etik değerleri ile İslam arasında bir paralellik olduğu söylenebilir.

Buna hayır demem. Ama bunu söylerken, solun metafiziğindeki; tek dünyalı, ilerlemeci, materyalist anlayışının da olduğunu da bilmemiz lazım.

- İslam ile sol arasında epistemik bir ayrım var diyorsunuz. Hak ve batıl gibi. Peki, etik olarak birlikte sömürü, zulüm ve emperyalizme karşı ortak hareket edilemez mi?

Dediğiniz gibi epistemik olarak çok önemli bir fark var aralarında. İslamiyet özel mülkiyeti kabul ediyor. Sosyalizm ise kamu mülkiyetini. İslam ile sol arasında burada büyük bir çelişki var. Kur'an bize özel mülkiyete dair olumsuz bir şey söylemiyor.

Kapitalizm ile İslam'ın paralelliği ise, her ikisinde de özel mülkiyetin ve vergi vermenin olmasıdır. Vergi derken yani zekat.. Fakat ayrıştıkları nokta ise, İslam'ın emeğe, alın terine saygısı, infakı vazetmesi ve ahiret hayatı.

İnfak ve ahiret işin içine girdiğinde İslamiyet liberalizmden ya da kapitalizmden çok ciddi bir şekilde ayrılıyor. İslam ötekinin yoksulluğunu, sorumluluk olarak üstlenmek veya onun içinde bulunduğu mazlumiyet, fakirlik durumunu gidermeyi zorunlu kılıyor.

Bunu söylerken sürekli fakirlere beleş vererek onları besleme tarzında bir şeyden bahsetmiyorum. Yani onların mağduriyetini giderecek istihdam yarat, iş ve aş temin et derken, infaka bugün böyle bir anlam verebiliriz.

İnfak, insanların kendi kendine, elleriyle, onurlarıyla, geçimlerini sağlayacakları bir iş kurma düzeni sağlamak demektir. Bu da zengin Müslüman'ın ahlaki sorumluluğundadır. İnfakı bugün için salt bir şeyi beleş olarak vermek olarak anlamak yanlıştır.

Bunu tecdit etmemiz gerekir bence. Nasıl mı? Şöyle olabilir. Allah diyor ki Kur'an'da "**Kimdir bana güzel bir borç verecek olan**" İslami terminoloji ile konuşacak olursak, Karz-ı Hasen.

Allah'a borç vermek ne demek? Yoksulun, yoksulluğuyla ilgilenmek demektir. Ona sermaye vermek, istihdam yaratmak, iş bulmak demektir. Ben Karz-ı Hasen'ı bugün için böyle anlıyorum.

Aslında bakılırsa çağın olgu ve sorunlarına karşı Kur'an'ın bir perspektif sunduğunu görüyoruz ancak bunu akli ve vicdanı düşünerek yaptığımızda bu perspektif peydâh olur. Geviş getirerek, mağara uykusuna yatarak değil.

- Epistemik ya da itikadi olarak İslam ve sol farklı hatta olsa bile, bu topraklarda ortak hareket etme, muhalefet etme, adaleti ikame etme veya zulme beraber karşı çıkma hususunda bir sakınca görmüyorsunuz değil mi? Teolojik terminoloji ile soracak olursam caizdir değil mi Hocam? (Karşılıklı gülüşmeler)

Kur'an'da bir ayet var. Diyor ki: "**Herkesin yöneldiği bir yön vardır.**" Bugünün terminolojisiyle ifade edecek olursak, herkesin bir ideolojisi, bir davası, bir dini vardır diye okuyabiliriz bunu.

Ondan sonra gelen ayet ise ilginç: **”Birbirinizle iyiliklerde yarışın, dayanışın”** diyor. Başka bir ayette de **”Günah ve düşmanlıkta değil, takva ve iyilikte birbirinizle yardımlaşın”** diyor. Tabi ki farklı ideoloji, dava ve dinde olan insanlarla iyilik ekseninde biraraya gelip, dayanışabiliriz, ortak hareket edebiliriz.

Dolayısıyla bu anlamda dediğiniz doğru. Yani emperyalizme, zulme, sömürüye karşı her zaman işbirliği yapılabilir. Buna mani bir şey yok.

- Hazır Ramazan ayı içindeyken size oruç-şariat-ibadetle ilgili şunu sormak isterim. İbadet/ahlak dinin sabitelerinden, şariat ise dinamiklerinden diyorsunuz bir yazınızda. İbadet-din-şariat bu üçlü kavram arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz? Bunları birbirinden ayıracak mıyız, yoksa bütünsellik içinde mi görmeliyiz hocam?

İslam hepsini birlikte ortaya koyar ve böyle bakmamız gerektiğini söyler. Bunların birbirinden ayrılır hiçbir tarafı yoktur. Namaz kılmak ile herhangi bir iktisadi veya politik faaliyet arasında hiç bir fark yoktur. Neticede Allah'a itaat etme, insanlara adil ve hakkaniyetli davranmadır.

İman etmek ki bu temelde Allah'a karşı vazifemizdir, Namaz kılmak, oruç tutmak, şükretmek, hamd etmek vs gibi. Bunlar İslam'ın önemli parçasını teşkil ederler. Bunlar olmazsa İslam olmaz.

Kitlelerin eğitiminde bunlar pedagojik unsurlardır. Kimlik teknolojileridir diyebiliriz bu rükunlar için. Müslüman kimlik, bu kimlik teknolojileriyle ortaya konulur. Dolayısıyla İman, ibadet ve şariat iç içedir.

Şariat denildiğinde ise aklımıza gelen, toplumsal hayat. Yani insanlara karşı sorumluluğumuz. Orada da merhamet ve adaletle davranmamız gerekiyor. İslamiyet bir bütündür. Çoğu insanın bunu anlamamasını ben anlayamıyorum.

Eğer yaşam anlamlı bir prosesse, bu anlamlı prosesin içinde kompartmanlar yaratmanın hiçbir anlamı yok. En genel anlamda iki şey var İslam'da. Bir, Tanrıya karşı sorumluluğumuz.

İki, İnsanlığa ve doğaya karşı sorumluluğumuz. Dini ben etik pratik olarak görüyorum. Fakat son zamanlarda şöyle bir şey var. Din deyince aklımıza kutsal, dogma, irrasyonel, şiddet, bağnazlık ya da her türlü kötü imgeler geliyor.

Bundan kaçmak için de insanlar, hümanist olmaya, etiğe kayıyorlar ya da kaçıyorlar. Dini etiğe indirgemeye çalışıyorlar. Bana sorarsınız, din kavramı Kur'an'da özü itibarıyla etikdir zaten. İmanın kendisi etikdir. İman etmek, şükretmektir.

Kur'an bunu yüzlerce kez tekrar eder. Der ki: **"Ya Allah'a şükredersiniz, Allah'a inanırsınız. Ya da nankörlük, kâfirlik"** Bu da ahlaksızlıktır, zulüm demektir. Din demek özü itibarıyla ahlaktır, yarısı Allah'a karşı ahlaktır. Diğer yarısı da insanlara karşı ahlaktır. Bu yönüyle de bakıldığında İslamiyet bir bütündür.

"İman, ibadet ve ahlakın tarihsel olarak ete kemiğe bürünmesi, yani praksise dönüşmesi dinamiktir, şeriattır"

- Şöyle bir ayırım yapıyor, tarihselci çizgide olanların bir ayırımı gibi duruyor. Siz kendinizi bu ayırımın içinde görüyor musunuz bilemiyorum tabii. Şeriat ile ibadeti, ayırıyorlar. İbadet esas olandır, vazgeçilmezdir. Şeriat ise hukuktur, fıkhıdır, değişime tabidir. Dolayısıyla da modern olabilir şeklinde. Buna katılıyor musunuz? Yoksa katılmıyor musunuz?

Hayır hayır. *Sabit Din Dinamik Şeriat* kitabımın ismidir. Orada da yazdığım gibi din üç şeydir: İman, ibadet ve ahlak.

Burası evrenseldir. Hz. Nuh'tan Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberler bu üç şeyi vazederler. Bunların tarihsel ete kemiğe bürünmesi, yani praksise dönüşmesi, hayata dönüşmesi dinamiktir, şeriattır.

Bunu zaten Kur'an söylüyor. Her birinize ayrı bir şeriat verdik diyor, ayet-i kerime. Şeriatın dinamik olması onun seküler olmasını gerektirmiyor. Millet din deyince, akla dogma, dinamik deyince de aklına nedense dünyevilik geliyor.

Oysa durum böyle değil. Akli olan bir şey dindışı olmalı gibi bir savunu var. Din aynı zamanda dinamiktir, din dünyevidir, din uhrevidir, din aklidir, din lahutidir, din nasutidir (insanidir). Kur'an'a baktığımız zaman bunu açık bir şekilde görürsünüz.

Ama maalesef her üç din, İslam, Yahudilik ve Hristiyanlığın yaratmış oldukları mezhebi ortodoksiler, tarihi süreç içinde dini saydığım bu niteliklerden çıkarıp; bağınaz, yobaz, dogmatik, taklitçi, kutsayıcı, mutlakçı, şiddete teşne, neredeyse cahillikle bir özdeş hale getirdiler, hala da getiriyorlar.

Bu insanın trajedisidir bence. Bu yüzden Kur'an'ın doktrini ile tarihte yürüyen İslam'ın aynı olmadığını ısrarla belirtiyorum.

“HAS parti'nin çok iyi bir kadrosu ve manifestosu vardı”

- Kitaplarımız ile *Karar* gazetesi ve *Perspektifonline* sitesindeki makalelerinizi okuyunca sizi muhafazakâr değil, İslamcı olarak tanımlıyorum desem yanılıyor muyum? Sizin biraz praksis tarafınız güçlü gibi geliyor bana. Bir de HAS parti kurucularından birisiniz diye biliyorum. HAS parti sürecinde aktüel siyasete dair neyi hedeflediğinizi ve neyi yapıp-yapamadığınızı sorarak bitirmek isterim söyleyi...

HAS Parti 2010 yılında siyaset sahnesine çıktı bilindiği gibi. Ben de kurucular kurulu üyesiyim. HAS Parti kadrosu, bana sorarsan çok iyi bir kadro idi. İçinde soldan gelen arkadaşlar vardı ki soldan gelen arkadaşların hepsini tanırım. Evliya gibi adamlardı bunlar. Vatan ve millet için, hakkaniyet ve adalet için çok ahlaklı insanlardı.

Kurucu kadro çok iyiydi. Ankara İlahiyat'tan Hayri Kırbaçoğlu'nu da ben götürmüştüm HAS Parti'ye. Çok iyi bir manifesto da ortaya koymuştuk. Ümmete bir fayda, millete fayda olur diye siyaseti dürüst olarak yapmaya çalışıyorduk.

Ben parti çalışmalarına veya seçim çalışmalarına gittiğim zaman diyordum ki: *”Allah aşkına bize cansuyu verin. Bize zekatınızı verin.”* Metafor olarak söylüyorum buradaki zekâtı. İlk seçimlerde şöyle yüzde bir-iki falan alırsak, siyaset yapmak cesaretimiz olur düşünüyorduk.

HAS Parti'nin ayırt edici özelliği siyasetin finansmanına ilişkin yaklaşımıydı. Siyasetin finansmanını şeffaf hale getirmek ile ahlaka ve hakka dayalı bir pratiklik yaratmak.

Seçimlere girdik. Parti olarak halkımıza gittik, kendimizi anlattık. Millet de anladı bana göre. Ama maalesef destek vermedi. Destek vermeyince, ilk genel kurulda ilk sözü ben aldım ve şunu söyledim oradaki arkadaşlara: *”Vallahi, biz halkımıza ne istediğimizi söyledik. Halkımız da bizim ne yapmak istediğimizi anladı. Fakat bize prim vermedi. Onun için bundan sonra yalakalığın ve yavaşaklığın âlemi yoktur, partiyi hemen kapatalım. Bir düşünce kuruluşu olarak devam edebiliriz”* dedim.

- **Ondan sonra da HAS Parti kapanma sürecine girdi sanırım.**

Evet, öyle oldu. Bazıları kapatalım dedi. Partinin finansmanını sağlayamıyorduk. FETÖ'nün kucağına, eline düşme tehlikesi vardı. Ben de partinin kapatılmasından yanaydım.

Numan Bey dursun partide dedik. Konferans ve sempozyumlar düzenleyerek, zaman zaman raporlar ve açıklamalar yaparak bir müddet götürelim düşüncesindeydim ben. AK Parti yıpranma sürecine girdiği zaman tekrar partileşiriz diye düşündük.

Fakat o tartişmalarda bir kısmı AK Parti'ye katılmaya karar verdiler. Öyle olunca da mecburen kapandı HAS Parti.

“Muhafazakâr değilim, politik kimliği olan bir Müslüman’ım”

- Sorunun diğer kısmına dair ne söylersiniz. Duruşunuza dair, yarım kalmasa iyi olur bu kısmı.

Ben muhafazakâr değilim. Çünkü muhafazakârlık çok matah bir şey değil. Daha ziyade bilinçli, akli başında, duyarlı, tutarlı, gerekçeli, vicdanı diri, dolayısıyla hayatı dünya-ahiret diye ayırmayan, ahireti kazanmanın dünyanın ıslah ve imardan geçtiğine inanan biriyim.

İmam Gazali'nin yaptığı gibi dünyayı terkeden zahid bir öğreti ile değil, bizzat dünyanın içine dalarak, dünyadaki zalimlerle karşı karşıya gelmeyi göze alarak, gerektiğinde savaşı göze alarak, adaleti ikame etmek ve zulmü ortadan kaldırmaya çalışan bir Müslüman’ım.

Nedir Müslümanlığın hedefi? Yeryüzünde zulmü azaltma ve adaleti kaim kılmadır. İslamiyet'in kallavi sevapları politik, iktisadi ve hukukudur. Geri kalan ise küçük sevaplardır. Bu anlamda politik kimliği olan bir Müslüman’ım.